

ELTE | ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

ELTE LAW WORKING PAPERS
2026/01

*Jus contra bellum interlude: töréspontok a nemzetközi
jogban*

**Az orosz–ukrán háború grotiusi pillanata és az ENSZ
Alapokmány 2(4) cikkének jövője**
Takács Izolda

DOI: 10.58360/20260603-Takacs

Takács Izolda*

DOI: 10.58360/20260603-Takacs

Jus contra bellum interlude: töréspontok a nemzetközi jogban
Az orosz–ukrán háború grotiusi pillanata és az ENSZ Alapokmány 2(4) cikkének
jövője

Absztrakt

Az orosz invázió a második világháború óta az első nyílt és teljes körű agresszió, ezért a legtöbb nemzetközi jogász úgy véli, hogy példátlan módon rengette meg a modern nemzetközi jogrendet és az ENSZ Alapokmány 2. cikkének (4) bekezdésében kodifikált általános erőszaktilalom *jus cogens* normáját. Egyes szerzők az eseményt fordulópontként (turning point), sőt, egy új világrend kezdetének (new global era), vagy grotiusi pillanatnak értelmezik. Jelen tanulmány elsőként azt vizsgálja, hogy az orosz agresszió értelmezhető-e grotiusi pillanatként, majd röviden feltérképezi azokat a jogi eszközöket, amelyek a kialakult nemzetközi patthelyzet kezelésére rendelkezésre állnak. Ezt követően áttekinti azokat az érveket, amelyek az általános erőszaktilalom kiüresedését vagy megszűnését vetítik előre, és megpróbálja cáfolni azokat. Az írás emellett érvel, hogy egy *jus cogens* norma – még folyamatos és súlyos jogsértések esetén sem – üresedhet ki. Ennek oka, hogy az imperatív státusz eléréséhez szükséges szigorú kritériumrendszer eleve lehetetlenné teszi az ilyen normák azonnali módosítását. Emellett a módosító normának – akár egy grotiusi pillanat váltja ki, akár utólag nevezzük annak – *sui generis* is meg kell felelnie az érvényesség követelményeinek.

Kulcsszavak: *jus cogens*; grotiusi pillanat; ENSZ; erőszaktilalom; orosz agresszió

---

* Takács Izolda Nemzetközi jogász, PhD; visiting researcher at Norwegian Centre for Human Rights, University of Oslo. ORCID: [0000-0002-1877-2848](https://orcid.org/0000-0002-1877-2848)

Bevezetés

„Az örök harc negyvenegyedik esztendejét írták... Ez a szó: béke, valami történelemelőtti világot jelentett. Valószínűtlen mesevilágot [...] a kétségbeesés is józanságot tanult már, s normális embernek éppoly kevéssé jutott eszébe föllázadni a háborús világrend ellen, mint ahogy nem lázadunk a természet legnyomasztóbb kényszerei ellen [...]”¹ Ezekkel a sorokkal kezdődik Babits Mihály *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* című regénye, mely az örök háború apokaliptikus korában játszódik. Kant *Örök béke* című klasszikusának magyar fordítója² disztópikus regényében – mely akár előbbi antitézisének is felfogható – azzal a gondolattal játszott el, hogy vajon milyen lenne a világ társadalma (a nemzetközi közösség egésze), ha az örök háború lenne a természetes állapot.

A modern ember azonban 1945 után végleg leszámolt a totális háború fenyegetettségével – legalábbis egészen eddig úgy tűnt –, mivel a II. világháborút követően az ENSZ Alapokmánya *expressis verbis* kimondta: „mi az egyesült nemzetek népei [...] megmentjük a jövő nemzedékét a háború borzalmaitól, amelyek életünk folyamán kétszer zúdítottak kimondhatatlan szenvedést az emberiségre...”³ Az Alapokmány sarokkövének tekintett 2(4) cikk, az erőszak általános tilalma pedig jogi kötelező erővel ruházta fel e nemes célt, ráadásul az általános erőszaktilalmat, annak *jus cogens* státusa és *erga omnes* hatálya folytán nemcsak a tagállamoknak, de minden államnak kötelezően be kell tartania.

Bár az agressziót vagy a fegyveres támadásokat nem lehet végleg eltörölni a Föld színéről egyetlen normával, ennek ellenére a fegyveres erőszak tilalmának sikerült elérnie, hogy az „örök harc”, vagyis egy újabb világháború reális veszélye mára eltűnjön. Persze fontos látni, hogy az általános erőszaktilalom betartásának nemcsak nemes és morális okai vannak – különösen azért nem, mert a nemzetközi közösségben mindig is többségben voltak azok az államok, amelyek sajátos érdekeik alapján döntöttek arról,

¹ Babits Mihály: *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom*, Osiris Kiadó, Budapest, 2010, 5.

² A fordítás munkálatairól egy tanulmányban is beszámolt, mely a Nyugat hasábjain jelent meg 1918-ban. Lásd: Babits, M. (1918). Kant és az örök béke. *Nyugat*, 1918(16).

³ Magyarország. (1956). 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95600001.tv>

hogyan betartják-e a nemzetközi szerződéseket, vagy inkább megszegik azokat. Így a normakövető magatartás sok esetben olyan „hasznossági kalkuluson” alapul, amelynek szerves része, hogy a technológiai fejlődés és a nukleáris fegyverek korában egy harmadik világháború esetén a túlélési esélyek gyakorlatilag a nullára csökkennének. Emiatt kézenfekvő, hogy nem lenne bölcs dolog visszatérni az 1945 előtti időszakhoz, a *jus ad bellum* korához.

Tehát az általános erőszaktilalom, és egy „nukleáris holokausztól”⁴ való félelem együttes ereje folytán kijelenthető: noha időről időre felbukkant egy-egy erőszakhullám – amely Hobbes szerint az ember természetes állapotának immanens része –, ezek mégis képesek voltak fenntartani a rendezettség állapotát és a globális békét. Legalábbis abban az értelemben, hogy határt szabtak egy újabb totális háború kirobbanásának.

Éppen ezért olyan fenyegető a 2022-es orosz agresszió, amely a második világháború óta a legelső nyílt agresszió. Felmerül ugyanis a kérdés, hogy ez egy újabb paradigmaváltásnak, egy olyan *grotiusi pillanatnak* tekinthető-e, amely képes kiüresíteni az általános erőszaktilalmat és ezzel a modern nemzetközi jogot is az összeomlás szélére sodorni. De fogalmazhatnánk úgy is: vajon a „világok közötti harmónia” megbomlása egy lényegi folyamatot indított el, vagy ez is a nemzetközi jog ciklikus természetének része? Azaz most sem történt több, mint egy átmeneti zavar az 1945 utáni béketeremtő nemzetek gépezetében.

Tagadhatatlan, hogy ez utóbbi dilemma magában rejti azt a kérdést is, vajon az „örök háború” az emberiség természetes állapota, amelyben a béke csupán átmeneti szünetet jelent, avagy éppen fordítva: a béke az alapállapot, amelyet időről időre háborúk szakítanak meg. Anélkül, hogy ezt a véget nem érő filozófiai problémát részletesen tárgyalnám, az alábbi írásban mindössze két kérdéskört vizsgálok meg:

Először (1) bemutatom, mit jelent pontosan a grotiusi pillanat fogalma, miközben ennek tükrében értelmezem az orosz–ukrán háború lehetséges következményeit. (2) Ezt követően pedig azon argumentumokkal foglalkozom, amelyek az általános erőszaktilalom, az ENSZ Alapokmányának 2(4) kiüresedését, megszűnését vizionálták,

---

⁴ Hoffmann Tamás: War or Peace? – International Legal Issues concerning the Use of Force in the Russia-Ukraine Conflict, *Hungarian journal of Legal Studies*, 2022/63(3), 206–235, DOI: <http://doi.org/10.2139/ssrn.4216989> 220. o.

majd igyekszem ezeket megcáfolni – bizonyítva, hogy az ember, a szabad akarata és döntései révén képes aktívan formálni a nemzetközi jog történelmét, és nem csupán a reális események marionettfigurája. Amint Claus Kreß, illetve Kajtár Gábor is megfogalmazták, az erőszak tilalmának deklarálása után aligha képzelhető el modern nemzetközi jog ennek alapvetései nélkül.⁵ Ez egy olyan új eszközt adott a modern ember kezébe, amivel a korábbi generációk még nem rendelkeztek, és éppen ezért kellene körültekintően, bölcsen bánni vele.

1. Grotiusi pillanatnak tekinthető-e az orosz agresszió?

Ahogy említettem, az orosz invázió az első nyílt és teljes körű agresszió⁶ a II. világháború óta, ezért a legtöbben úgy vélik, hogy soha nem ismert mértékben rengette meg⁷ a nemzetközi jogot és kérdőjelezte meg normativitását.⁸ Sőt, az inváziót egyesek fordulópontnak (*turning point*⁹), új korszaknak (*new global era*¹⁰), tehát olyan grotiusi pillanatnak tartják,¹¹ amely előidézheti az erőszak tilalmának teljes kiüresedését, és ezzel elhozhatja a modern nemzetközi jog végét.¹²

---

⁵ Kajtár Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015. 484. o.

⁶ Hoffmann Tamás: *Contra aggressionem?* Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák, *Állam- és Jogtudomány*, 2019/60(1), 36–68.

⁷ „Oroszország 2022. február 24-én megkezdett ukrajnai inváziója a II. világháború óta a globális rendet ért egyik legjelentősebb megrázkódtatások közé tartozik, sőt, a legjelentősebb.” Ingrid (Wuerth) Brunk– Monica Hakimi: *Russia, Ukraine, and the Future World Order*, *American Journal of International Law*. 2022/116(4), 687–697. o. DOI: <https://doi.org/10.1017/ajil.2022.69> 687. o.

⁸ Ran Hirschl: *Opting Out of 'Global Constitutionalism'*, *Law & Ethics of Human Rights* 2018/12(1), 1–36. o., DOI: <https://doi.org/10.1515/lehr-2018-0003>.

⁹ Patryk I Labuda: *Beyond Rhetoric: Interrogating the Eurocentric Critique of International Criminal Law's Selectivity in the Wake of the 2022 Ukraine Invasion*, *Leiden Journal of International Law*, 2023/36(4), 1095–1116, 1097. o. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156523000237>

¹⁰ „Egy új korszak hajnalán vagyunk, amelyet az Orosz Föderáció ukrajnai háborúja kényszerített a világra.” *As Russian Federation's Invasion of Ukraine Creates New Global Era, Member States Must Take Sides, Choose between Peace, Aggression, General Assembly Hears*, *United Nations Meetings Coverage and Press Releases*, 2022. március 1., <https://press.un.org/en/2022/ga12406.doc.htm>, <https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-putins-war-on-ukraine-has-brought-the-past-to-the-present-and-made-the/>.

¹¹ Insur Farkhutdinov: *The War in Ukraine and the Return of the Principles of Hugo Grotius*, Cambridge Scholars Publishing, 2024. Több szerző is véli, hogy ez a háború, *kisebb-nagyobb mértékben*, de mindenképpen, *át fogja alakítani* az általunk eddig ismert világot, és nincs visszaút a *status quo ante*-hoz. Brunk–Hakimi, 2022, im., 697. o.

¹² Pl. Inger Österdahl, aki még az orosz agresszió előtt közvetlenül azt írta: „Reménykedjünk abban, hogy az ukrajnai orosz invázió miatt a horizonton fenyegető baljós, groteszk pillanat nem valósul meg. Az veszélyes

Claus Kreß például kiemelte, hogy Oroszország fellépése azért veszélyezteti a megsértett norma stabilitását, mert ezúttal az ENSZ BT egyik állandó tagjának magatartása kérdőjelezte meg azt,¹³ ráadásul egy nukleáris hatalom indított agressziós háborút.¹⁴ Úgy véli – Lauterpacht híres mondatát parafrázálva –, hogy mind az általános erőszaktilalom, mind az önvédelemhez való jog, mind pedig az ENSZ Alapokmány kollektív biztonsági rendszere a nemzetközi jog *eltűnési pontján vannak*. Hasonlóan látja a jelenlegi helyzetet Philippe Sands is, aki ugyancsak az 1945 utáni nemzetközi rend legsúlyosabb kihívásának tartja az orosz agressziót („*gravest challenge to the post-1945 international order*”).¹⁵

Mindennek ellenére, és paradox módon, egyes nemzetközi jogászok – például Anne Peters – mégis úgy vélik: jóllehet az orosz–ukrán konfliktus valóban grotiusi pillanatnak tekinthető, de ez kettős hatással rendelkezik.¹⁶ Mert bár tény, hogy Oroszország súlyosan megsértette a nemzetközi jog alapvető *jus cogens* normáját, az általános erőszaktilalmat, de ezzel együtt fellendült az ENSZ régóta megújulást *igénylő gépezete*,¹⁷ másrészt a nemzetközi jog további *humanizálódását* is elősegítette – melyet elsősorban az ENSZ BT reformját érintő kezdeményezések igazolnak.¹⁸ Optimizmusuk

---

lenne.” Inger Österdahl: Expanding Universe: Grotian Moments in the Practice of the UN Security Council. *Grotiana*, 2022/43(1), 25–54. DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-43010003> 54. o.

¹³ Kreß, Claus: *The Ukraine War and the Prohibition of the Use of Force in International Law*, 2022, Torkel Opsahl Academic EPublisher Brussels, DOI: <https://doi.org/10.36952/uail.2022.4.8-23> 9. o.

¹⁴ Kreß, 2022, im., 27. o.

¹⁵ Sands, Philippe: Putin’s use of military force is a crime of aggression, *Financial Times*, (2022. február 28.), <https://www.ft.com/content/cbbdd146-4e36-42fb-95e1-50128506652c> [2024. szeptember 15.].

¹⁶ Claus Kreß azonban nem teljesen szkeptikus, hiszen azt is kiemeli, hogy Ukrajna ellenállása e rendkívül kritikus pillanatban mégis képes volt hozzájárulni az erőszaktilalom megerősítéséhez. És végül azzal az optimista megállapítással zárja korábban megfogalmazott félelmeit, hogy talán még túl korai lenne „*megkongatni a vészharangot*” Ukrajna és az erőszak egyetemes tilalma számára. Kreß, 2022, im., 28. o.

¹⁷ Anne Peters: The Russian Invasion of Ukraine: An Anti-Constitutional Moment in International Law? *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny I Socjologiczny*, 2024/86(2), 5–36, DOI: <https://doi.org/10.14746/rpeis.2024.86.2.01> 6. o. Chachko, Anne Petershez hasonlóan, ugyancsak azon az állásponton van, hogy az ukrajnai háború *energiát* adott a nemzetközi norma- és intézményrendszerbe, éppen, amikor az már szinte a *végét járta*. Chachko és Linos tehát amellettt érveltek, hogy az ukrajnai háború nem áthatja alá sem a nemzetközi rendet, sem az általános erőszaktilalmat. Elena Chachko–Katherina Linos: International Law After Ukraine: Introduction to the Symposium, *AJIL Unbound*. 2022/116, 124–129. o., DOI: <https://doi.org/10.1017/aju.2022.18>

¹⁸ Lásd erről: Peters, Anne: The Russian Invasion of Ukraine: An Anti-Constitutional Moment in International Law? *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny I Socjologiczny*, 2024/2(86), 5–36, DOI: <https://doi.org/10.14746/rpeis.2024.86.2.01> 6. o. Ami pedig a kezdeményezéseket illeti: Az államok pl. az ENSZ BT reformjával is megpróbálkoztak. Liechtenstein 2022. áprilisában előterjesztett egy javaslatot, a *Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council* (‘Állandó megbízás a Közgyűlés vitájára, amikor a Biztonsági Tanácsban vétót alkalmaznak’) című határozattervezetet. Végül is még 2022. április 26-án. elfogadtak egy határozatot (A/RES/76/262), amit összesen 83 tagállam – a BT állandó tagjai közül

rádásul odáig terjed, hogy egy újraéledt alkotmányossági folyamatot vizionálnak¹⁹ – ugyanis sok szerzőnél²⁰ a grotiusi pillanat jelentése eleve párhuzamos a „nemzetközi alkotmányos pillanat” kifejezéssel.²¹ A Peters által is idézett Labuda pedig a nemzetközi bűncselekmények elszámoltathatósága iránti megújult érdeklődést látja grotiusi pillanatnak – igaz ő ezt „ukrajnai pillanatnak” nevezte el. Ezekből kifolyólag ma már egyre többen állítják, hogy a konfliktus a nemzetközi jog reformjának teljesen új menetrendet adott,²² ami kiterjedt többek között a *fegyveres konfliktusok jogának alapelveire, a menekültjog és -politika, a kiberhadviselés szabályozására, sőt az agresszió bűncselekményének újragondolására, valamint az ICC Statútumának módosítására is.²³*

Labuda különösen egy agresszióval foglalkozó speciális nemzetközi törvényszék felállításában látja annak lehetőségét, hogy egy igazságosabb és fenntarthatóbb, *jus cogens* elméleten alapuló globális jogrend alakuljon ki,²⁴ illetve ezzel összefüggésben

---

Franciaország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok – támogatták. A határozat egy új, állandó mandátumot adott az ENSZ Közgyűlésének. Eszerint a Közgyűlés elnökének a BT valamelyik tagjának vétója esetén tíz napon belül össze kell hívnia a Közgyűlést, feltéve, hogy a Közgyűlés nem tart rendkívüli ülészeket ugyanazon helyzetről. A határozat alapvetően arra összpontosít, hogy a vétó használata után a BT állandó tagjainak meg kelljen magyarázniuk döntéseiket a Közgyűlés előtt. Ennek értelmében a BT-t arra is felkérheti, hogy a vétó alkalmazásáról külön jelentést nyújtson be a Közgyűlésnek legalább 72 órával a vonatkozó közgyűlési vita előtt. Az új, vétót érintő határozat elfogadása azonban nem érintette, vagy kérdőjelezte meg a vétóhoz való jogot, végső célja inkább az volt, hogy növelje az átláthatóságot, az elszámoltathatóságot és lehetőséget biztosítson a Közgyűlés számára, hogy vitát folytasson a vétóval érintett helyzetről.

¹⁹ Peters, 2024, „*Russian invasion*”. Peters vizsgálja továbbá a dekonstitutív (*de-constitutive*) és az újraalkotás (*re-constitution*) jelenségeit az ukrajnai háborúval kapcsolatban. Uo.

²⁰ Például Bardo és Jenny Martinez az ENSZ Alapokmányának megalkotását tekintették alkotmányos pillanatnak a nemzetközi jog történetében. Anne-Marie Slaughter és William Burke-White ugyancsak az alkotmányos pillanat kifejezést használták a szeptember 11-i támadások leírására, és úgy vélték, hogy a nemzetközi közösséget fenyegető veszélyek természete teljesen megváltozott. A támadások megnyitották az utat a nemzetközi szokásjog új szabályainak gyors kidolgozásához. Scharf pedig ugyancsak említést tesz alkotmányos pillanatról, ugyanakkor szerinte a Grotius-i pillanat fogalma sokkal összetettebb jelentéstartalommal bír, mint az alkotmányos pillanat. Scharf, Michael P.: Seizing the Grotian Moment: Accelerated Formation of Customary International Law in Times of Fundamental Change, *Cornell International Law Journal*, 2010/43(3), Article 1., 440–469, 445. o.

²¹ Anne Peters a Grotius-i pillanatot az alkotmányos/alkotmányellenes pillanatokkal állította párhuzamba. Olvasatában a Grotius-i pillanat fogalma képes leírni azokat a jelentős változásokat, amelyek építik vagy megreformálják a nemzetközi jogot (ezek az alkotmányos pillanatok), illetve azokat a változásokat, amelyek alapjaiban kérdőjelezik meg vagy rombolják le a meglévő jogrendszert (ezek az alkotmányellenes pillanatok). Peters, 2024, im., 8. o.

²² Ez belefér Boutros Boutros-Ghali Grotius-i pillanat definíciójába. Lásd a később.

²³ Chachko-Linos, 2022, im., 128. o. Sloss szintén úgy véli, hogy az államok az ukrajnai orosz agresszióra adott válaszlépéseikben elültetik egy jövőbeli „liberális, plurilaterális rend magvait.” Lásd: David L Sloss– Laura A. Dickinson: The Russia-Ukraine War and the Seeds of a New Liberal Plurilateral Order, *American Journal of International Law*, 2022/116(4), 798–809. o., DOI: <https://doi.org/10.1017/ajil.2022.55>

²⁴ Vö. Labuda, 2023, im. Hasonló véleményt fogalmazott meg Jannis Figura is, aki szerint az ukrajnai háború belátható időn belül át fogja alakítani a nemzetközi igazságszolgáltatást, és ezzel lehetővé teszi annak

vitatja azon euroszeptikus kritikákat²⁵ is, melyek szerint a globális igazságszolgáltatás mindig kizárólag bizonyos régiókra összpontosít.

Összegzésként tehát elmondható, egyes nemzetközi jogászok szerint mindazon jogi megoldások keresése, amelyek az orosz agresszióért felelős személyek elszámoltatását célozzák, a nemzetközi jog evolúcióját, frissítését, sőt akár teljes megújulását is előmozdíthatja.

2. Korábbi grotiusi pillanatok a nemzetközi jogban és a fogalmi kakofónia

A kérdés, hogy mit is tekinthetünk grotiusi pillanatnak akár utólag, akár jelenidőben, elsősorban annak függvénye, mit jelent maga a fogalom. Ez utóbbit viszont sokkal nagyobb homályosság övezi, mint amit a kifejezés népszerűségéből kiindulva először gondolnánk. A bizonytalanságok azonban nemcsak a *szemantikai terjedelmében* nyilvánulnak meg, de a gyakorlati alkalmazását illetően is. Nem beszélve arról, hogy nincs konszenzus annak tekintetében sem, hogy jár-e konkrét jogkövetkezményekkel az, ha egy eseményt grotiusi pillanatnak neveznek.²⁶

Éppen ezért 2021-ben és 2022-ben a *Grotiana* című folyóirat két számot is szentelt a grotiusi pillanat (*Grotian Moment*) fogalmi tisztázására, és ezekben kizárólag olyan munkákat publikáltak, amelyek különböző megközelítésekből, kifejezetten ezt a jelenséget járták körbe.²⁷ Csakhogy a kötetben közölt írások elolvasása után is mindössze

---

fejlődését. Lásd: Figura, Jannis: International Criminal Justice and the War in Ukraine, *Research, War and Conflict*, 2023. január 14, <https://behorizon.org/international-criminal-justice-and-the-war-in-ukraine/>, [2024. november 15.].

²⁵ Ezzel kapcsolatban lásd még az előző fejezetben írtakat, és Heller, 2022b, im., illetve MacDougall, 2022, im. írásait.

²⁶ Vö. Tom Sparks–Mark Somos: Grotian Moments: An Introduction. *Grotiana*, 2021/42(2), 179–191. o., <https://doi.org/10.1163/18760759-42020003>

²⁷ A bevezető tanulmány, Sparks–Somos, 2021, im. és Tladi 2021, im. mellett a *Grotiana* 42. évfolyamának második számában a következő tanulmányok láttak napvilágot: Michael Scharf: Grotian Moments: The Concept, *Grotiana*, 2021/42(2), 193–211. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-42020006>; Edward Jones Corredera: Why international lawyers measure time with a telescope: Grotian moments & Richard Falk's histories of the future, *Grotiana*, 2021/42(2), 212–228. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-42020002>; Omri Sender–Michael Wood: Between 'Time Immemorial' and 'Instant Custom': The Time Element in Customary International Law, *Grotiana*, 42(2), 2021, 229–251. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-42020007>; Bhupinder S. Chimni: The Grotian Tradition, Grotian Moment, and Decolonization: A TWAIL Perspective. *Grotiana*, 2021/42(2), 252–276. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-42020001>; Snjólaung Árnadóttir: The Impact of Sea Level Rise on Maritime Limits: A Grotian Moment in the Law of the Sea? *Grotiana*, 2021/42(2), 277–303. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-42020009>; Frédéric Mégret: The 'Grotian Style'

az derül ki, hogy ma sincs konszenzus a nemzetközi jogászok között a fogalom pontos jelentéséről. Bár hozzá kell tenni, hogy ennek ellenére a szerzőknek sikerült a jelenség körüli legégetőbb kérdéseket feltenniük, és ahogy a bevezető tanulmány kiemelte, új megvilágításba helyezték ezeket a dilemmákat. Az írások egyik legnagyobb értéke pedig az, hogy összekapcsolják a történelmi és kortárs nézőpontokat.²⁸ Így többek között azt vizsgálták, hogy vajon milyen grotiusi pillanatok történtek eddig, és melyek nem következtek be. Vagy, hogy a grotiusi pillanat inkább jogi fogalom, vagy egy szociológiai jelenség. Utóbbival kapcsolatban a fő kérdés pedig az, hogy ha egy eseményt grotiusi pillanatnak aposztrofálunk, az vajon maga idézi elő a változást, vagy csak rámutat a nemzetközi szokásjog elismerési szabályainak módosulására? Egy fenomént visszamenőlegesen is, vagy csak jelen időben lehet grotiusi pillanatnak minősíteni? És végül mit jelöl az időtényező, azaz mennyire kell a grotiusi pillanatnak 'pillanatnak' lennie?²⁹ Alább, a teljesség igénye nélkül ismertetek egy-két meghatározást, miközben azok alapján megpróbálom értelmezni az orosz agresszió „grotiusi” minőségét és lehetséges hatását a *jus cogens* normákra.

a. A fogalom alakváltozásai

Magát a kifejezést Richard Falk használta először a nyolcvanas évek elején,³⁰ az *Irak Irán elleni agresszióját* és a nemzetközi jog kilátásait elemző tanulmányában. Ebben a grotiusi

---

in International Criminal Justice. *Grotiana*, 2021/42(2), 304–334. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-42020005>

A második kötet releváns tanulmányai: Jutta Brunnée: International Environmental Law: of Sovereignty, Complexity, and Grotian Moments. *Grotiana*, 2022/43(1), 3–24. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-43010002>; Inger Österdahl: Expanding Universe: Grotian Moments in the Practice of the UN Security Council, *Grotiana*, 2022/43(1), 25–54 o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-43010003>; Simona Ross-Mark Somos: Corruption in International Law: Illusions of a Grotian Moment, *Grotiana*, 2022/43(1), 55–86. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-43010004>; Milan Tahraoui: Data Surveillance Since the Snowden Revelations: A Grotian Moment in International Law? *Grotiana*, 2022/43(1), 87–112. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-43010005>; Lorenzo Gasbarri: (Meta) Grotian Moment: International Organizations and the Rapid Formation of Customary International Law, *Grotiana*, 2022/43(1), 113–132. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-43010006>; Milena Sterio: Statehood: A Grotian Moment 2, *Grotiana*, 2022/43(1), 133–158. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-43010007>; Tom Sparks: Grotian Moments in the Law of Self-Determination: Law, Rhetoric, and Reality, *Grotiana*, 2022/43(1), 159–186. o., DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-43010008>

²⁸ Vö. Sparks–Somos, 2021, im.

²⁹ Sparks–Somos, 2021, im. 191. o.

³⁰ Richard Falk: Some Thoughts on the Decline of International Law and Future Prospects, *Hofstra Law Review*, 1981/9(2), <https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/hlr/vol9/iss2/4> 399–409. o.

pillanatot olyan fordulópontként írta le, amikor egy új rend próbál kialakulni, mivel a régi világrend már nem képes hathatósan megbirkózni az új kihívásokkal.³¹ Ez szerinte nem más, mint „a régi, haldokló, valamint az új, kialakulóban lévő rend szintézise, mégpedig oly módon, hogy az túlmutasson az etatizmus (államközpontúság) evolúcióján.”³² Látható, hogy Falk terminusa kifejezetten pozitív előjelű: olyan átmeneti időszakot próbált megragadni vele, amikor a fejlődés és a változások egy emberibb világ felé mutatnak – „ami a biztonságról kevésbé materialista, kevésbé territoriális és kevésbé militarista szemlélettel rendelkezik”.³³ Úgy vélem, ez korántsem idealizálás a részéről, hanem egy reményteljes, normatív, ugyanakkor kritikus vízió, amely egy szükségképpen összeomlással, *halmozódó kudarcok sokaságával fenyegető* átmeneti időszak után következik be.³⁴

Jelentős áttörés Falk új fogalmának széleskörű használatában egészen 1995-ig váratott magára. Ekkor Boutros Boutros-Ghali az ENSZ hatodik főtitkára a nemzetközi jogrend kiterjesztésének lehetőségét nevezte grotiusi pillanatnak és ő volt az, aki az ilyen momentumok között említette az ex jugoszláviai (ICTY) és a ruandai (ICTR) *ad hoc* törvényszékek létrehozását is.³⁵ A kifejezés végül 2009-ben kapott gyakorlati jogi relevanciát azzal, hogy a Kambodzsai Bíróságok Különleges Kamaráinak (ECCC) ügyészsége a nürnbergi pereket nevezte grotiusi pillanatnak. Ez volt az első alkalom a történelemben, amikor a kifejezést nemzetközi bíróság előtti eljárásban is használták. A koncepció egyik legnagyobb szószólója Michael Scharf – aki az ECCC-n a nemzetközi ügyész különleges asszisztenseként is tevékenykedett – úgy írta le a fogalmat, mint olyan

---

³¹ Érdemes megjegyezni, hogy Falk neologizmusa – a Grotius-i pillanat fogalma – visszavezethető nemzetközi jogi megközelítésére. Ennek tekintetében egy politikailag érzékeny jogfelfogást képvisel, amely szerint a jognak társadalmi célokat és értékeket kell tükröznie. Ugyanakkor megőrzi Hans Kelsen elvéből azt, hogy a jognak önálló rendszerként is működnie kell, megtartva a saját szabályozási logikáját. Ebből kifolyólag a jogot és a politikát végül úgy kapcsolja össze, hogy közben a kettő közötti különbség sem mosódik el. Falk a nemzetközi jogot és a világrendet együttesen alkotó mind az öt logikával egyszerre foglalkozik: a (1) „*tőke logikájával*”, (2) a „*terület logikájával*”, (3) a „*természet logikájával*”, (4) a „*kultúra logikájával*” és (5) a „*jog logikájával*”. Ahogy említettem, pontosan ez a szemlélet tükröződik vissza Grotius-i pillanat fogalmában is: olyan strukturális világrendváltozást jelent, amely mind az öt logikát egyidőben érinti. Bhupinder S. Chimni: Richard Falk and the Grotian Quest: Towards a Transdisciplinary Jurisprudence. In *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, 179–245. o. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781107588196> 179. o.

³² Falk, 1981, im., 408. o.

³³ Falk, 1981, im., 409. o.

³⁴ Falk, 1981, im.

³⁵ Boutros Boutros-Ghali: *A Grotian Moment*, *Fordham International Law Journal*, 1994/18(5), <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol18/iss5/3>, és Scharf, 2010, im., 446. o.

„paradigmaváltó fejlődést, amelyben a (szokás)jog új szabályai és doktrínái szokatlan gyorsasággal³⁶ és elfogadottsággal jelennek meg.”³⁷ Tehát a világ egyes eseményei akkora jelentőségűnek bizonyulhatnak, hogy a szokásjog egyébként évtizedekig tartó lassú folyamatának felgyorsulását okozhatják. És pontosan ezt történt az IMT-n is, ahol a kimondott elvek egyik eredményét, a nemzetközi büntetőjogi felelősséget az 1975 és 1979 között elkövetett népiirtás ügyében eljáró ECCC is alkalmazhatta.³⁸

Scharf definíciója tehát a grotiusi pillanatot alapvetően – Falk eredeti, az értékrend és világszemlélet mély átalakulását középpontba állító értelmezésével szemben – gyakorlatias, jogilag is mérhető fogalomként határozza meg. Scharf meghatározását alapul véve további szerzők – például Milena Sterio – is kifejezetten azokat az eseményeket aposztrofálták grotiusinak, melyek fundamentális változást okoznak a fennálló nemzetközi jogrendben. Sterio szerint ilyen történések lehetnek például a háborúk, a terrortámadások, a technológiai fejlődés vagy a természeti katasztrófák, melyek kiemelkedő gyorsasággal képesek előidézni a nemzetközi szokásjog új elvének megjelenését.³⁹

Ezen ‘megengedő definíció’ mentén az orosz agressziót akkor lehetne grotiusi pillanatnak tekinteni – vagy olyan eseménynek, ami egy ilyen pillanathoz vezetett –, ha létrejönne egy, az Ukrajna elleni agresszióval foglalkozó különleges bíróság (*Ukraine-*

---

³⁶ Bin Cheng 1965-ös cikkében amellel érvelt, hogy létezhet egy úgynevezett azonnali nemzetközi szokásjog (*instant custom theory*). Vö. Scharf, 2010, im., 446. o. Azt gondolom, hogy az ‘instant szokásjog’ kifejezés egy oximoron, mert ha a szokásjog konjunktív eleme egy bizonyos időszak eltelte, akkor az *azonnali* kifejezés nem helytálló. Ehelyett például felgyorsult szokásjog (*faster custom*) lenne alkalmasabb kifejezés. Sőt, éppen egy instant jelenség megragadására alkalmas a Grotius-i pillanat fogalma.

³⁷ Sparks–Somos, im., lásd még: Michael Scharf: Hugo Grotius and the concept of Grotian moments in international law, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2022/54(1), 17–51, 18. o. Scharf korábbi írásában is a nürnbergi precedens paradigmaváltó jellegét hangsúlyozza. Úgy véli, a nürnbergi elveknek az ENSZ Közgyűlése által 1946-ban történt egyetemes és fenntartás nélküli jóváhagyása ilyen momentum volt, és a nemzetközi szokásjog felgyorsulását eredményezte, beleértve a nemzetközi büntetőjogi felelősség ma már közös bünszervezet (*Joint Criminal Enterprise- JCE*) néven ismert módját. Lásd erről: Scharf, 2010, im.

³⁸ Österdahl, 2021, im., 27. o. Scharf szerint a nürnbergi perek legnagyobb jelentősége abban volt, hogy bár mind az ICTY, mind az ICTR, mind egyéb különleges bíróságok (mint például az SCSL) is alkalmazta a közös bünszervezet definícióját (modern *Joint Criminal Enterprise* fogalmát), de a kambodzsai eseményekre ezek a precedensek nem voltak közvetlenül relevánsak a *nullum crimen sine lege* elv miatt. Az ECCC tehát kizárólag azt az „anyagi jogot és az ahhoz kapcsolódó felelősségi módokat alkalmazhatta, amelyek 1975-1979-ben a nemzetközi szokásjog részeként léteztek.” Ezért a Scharf által megfogalmazott ügyészi beadvány középpontjában is pontosan az volt a kérdés, hogy az IMT precedense és a Nürnbergi alapelvek ENSZ általi elfogadása elegendő volt-e ahhoz, hogy a második világháborút követően a nemzetközi szokásjog részeként megállapítsa a közös bünszervezet felelősségét (*JCE*). Scharf, 2010, im., 442. o. Ezért tekinthető Scharf szerint az IMT történelmi erejűnek, és kapcsolható hozzá jogi relevancia is. Uo.

³⁹ Sparks–Somos, 2021, im., és lásd még Sterio, 2022, im.

specific Special Tribunal for Aggression) és/vagy lehetőség lenne a felelősök, a regnáló tisztségviselők elszámoltatására is, felülírva az abszolút immunitás, *ratione personae* szabályát. Sőt, egyesek kizárólag az ehhez hasonló megoldásokban látják a nemzetközi jog fejlődésének lehetőségét, még a bennük rejlő veszélyek, azaz a BT kötelező erejű határozatának hiánya ellenére is.⁴⁰ Főleg azért, mert abból indulnak ki, hogy az ENSZ BT – még az állandó tagjait közvetlenül nem érintő kérdésekben is – ritkán képes kifejezni történelemformáló képességét.⁴¹

Ezzel összefüggésben Inger Österdahl – aki a grotiusi pillanatot kifejezetten az ENSZ BT tevékenységével összefüggésben elemezte –, viszont arra jutott, kizárólag ebben a politikai formációban lehet potenciál arra, hogy egy azonnali, új, valóban történelemformáló dolog bekövetkezzen. Úgy véli, a grotiusi pillanat olyan momentumot jelent, melynek szükséges elemei *az újdonság, a meglepetés (a váratlanság), az innováció, a kreativitás*, azaz olyan határok átlépése, amelyek korábban lehetetlennek tűntek.⁴² Ez utóbbi, 'a BT tevékenysége mentén értelmezett definíció' alapján megállapítható, hogy az orosz–ukrán háború tárgyában a BT – Oroszország vétője miatt – legálisan nem képes olyan új határt átlépni, amely megérdemelné a grotiusi pillanat kifejezést.

A fenti megközelítésekkel élesen szembenállva B.S. Chimni a *Grotiana* speciális kiadványában amellet érvelt, hogy a modern nemzetközi jogban egyáltalán nem volt még grotiusi pillanat. Ideális esetben ugyanis egy ilyen „pillanatnak” legalább akkora volumenűnek kellene lennie, ami képes megteremteni a nemzetközi jogi lehetőségét pl. egy posztkapitalista vagy posztimperialista világrendre való átmenetnek, tehát amely mind a *'terület logikáját'*, mind a *'tőke logikáját'* is mélyrehatóan befolyásolja.⁴³ Ezzel Chimni megközelítése alapvetően Falk eredeti koncepciójával mutat hasonlóságot, mivel azt mindketten globális, rendszerszintű – érték- és struktúraátalakulással járó – fordulópontként értelmezik. Ugyanakkor szűkebbnek tekinthető Falk eredeti terminusához képest, mivel Chimni szerint a nemzetközi jog történetében mindössze

---

⁴⁰ A jelenlegi nemzetközi jogi kereteken belül reneszánszát éli a *Uniting for Peace*, illetve a *Responsibility not to veto* doktrínája is, melyek mind az orosz agresszió kapcsán kerültek ismét napirendre. Lásd erről: Heieck, 2016, im. Ezen kívül: Anne Peters: The war in Ukraine and legal limitations on Russian vetoes, *Journal on the Use of Force and International Law*, 2023/10(2), 162–172. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/20531702.2023.2264085>

⁴¹ Vö. Hamilton, Rebecca J.: Ukraine's Push to Prosecute Aggression: Implications for Immunity Ratione Personae & the Crime of Aggression Case, *Western Reserve Journal of International Law*, 2023/55, 39–60.

⁴² Österdahl, 2021, im.

⁴³ Chimni, 2021, im.

egyetlen ilyen, igazi grotiusi pillanat volt, mégpedig Hugo Grotius korában, amikor alapjaiban alakult át Európa arculata, gondolkodásmódja és a feudális rend a kapitalizmusba tért át. Sőt, szerinte Hugo Grotius célja sem a nemzetek jogának minden időre szóló teljes átalakítása volt, hanem hogy újrafogalmazza a kortárs dilemmákat és választ találjon Hollandia és egyben az európai országok akkori problémáira.⁴⁴ Végül megnevezett két potenciális, de sikertelen grotiusi pillanatot is: az októberi forradalmat („*October Revolution*”) és a dekolonizációt.⁴⁵

Chimni szigorú, meglehetősen 'szűk definíciója' alapján *prima facie* úgy tűnik, hogy az orosz agresszió önmagában szintén nem tekinthető grotiusi pillanathoz (még akkor sem, ha egyébként jellemző arrafelé – a 30 éves háború öröksége –, az intenzív defenesztráció). Kivéve persze, ha az invázió előidézne egy olyan totális háborút, ami alapjaiban strukturálná át a világot. Ugyanis, ahogy erre Hoffmann Tamás is rámutatott, ha például a NATO-országok és az Orosz Föderáció csapnának össze egymással, az könnyen, úgynevezett „nukleáris holokausztot” váltana ki.⁴⁶ Ezért az orosz–ukrán háború vonatkozásában nemcsak a liberális államok, de talán senki nem szeretne megtapasztalni egy Chimni-féle grotiusi pillanatot.⁴⁷

A kifejezés pontos behatárolásának problémáját még tovább fokozta az a jelentésbeli kettősség, melyre Dire Tladi ugyancsak a *Grotiana* különkiadásában hívta fel a figyelmet. Ennek értelmében a grotiusi pillanat: (1) egyrészt a meglévő nemzetközi jog (módszertani) keretein belüli változást jelenti, tehát kizárólag egy jogkövetkezmény nélküli empirikus fogalmat. (2) Másrészt a kifejezés doktrinális koncepcióként is értelmezhető, amely a nemzetközi jog hatályos módszertani szabályait negligálva, annak teljes elmozdulását okozza. Mivel utóbbi esetben jogalap nélküli az elmozdulás, ezért Tladi

---

⁴⁴ Chimni, 2021, im.

⁴⁵ Österdahl, 2021, im., 28. o.

⁴⁶ Hoffmann, „*War or Peace?*” 2022, im., 220. o.

⁴⁷ Sőt, még azt sem lehet azt állítani, hogy esetleg a nukleáris fegyverek elterjedése egyúttal stabilizálná a nemzetközi békét is, azzal, hogy mindenki igyekszik kikerülni a totális, nukleáris háborút (abból kiindulva, hogy mindnek van nukleáris fegyvere). Ellenkezőleg, sokan úgy vélik – például Michael J. Glennon –, hogy valós fenyegetést jelent, éppen azért kell megakadályozni a nukleáris fegyverek elterjedését. Lásd erről: Michael J. Glennon: Pre-empting Proliferation: International Law, Morality, and Nuclear Weapons, *European Journal of International Law*, 2013/24(1), 109–127. o., DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chs083>

szerint rendkívül veszélyes a nemzetközi jogra nézve.⁴⁸ Mindenesetre, ha megvizsgáljuk azokat a példákat, melyeket általában grotiusi pillanatnak neveznek a nemzetközi jogászok, azonnal láthatók lesznek a főbb ellentmondásosságok.

A legtöbb jogtudós a NATO 1999-es erőszakos fellépését (humanitárius intervencióját⁴⁹) a koszovói albánok elleni népiirtás megakadályozása érdekében, grotiusi pillanatnak tekinti; ahogy a 2001. szeptember 11-i New York-i terrortámadást is, amely úgy tűnt veszélyesen kitágította az önvédelem jogát is. Utóbbi esetben jól ismert, hogy miután az ENSZ BT elfogadta az 1368. (2001) és 1373. (2001) számú határozatokat, ezekre széles körben úgy tekintettek, mint amelyek megerősítették az afganisztáni al-Kaida elleni, önvédelmi helyzetben történő, erőszak alkalmazásához való jogot.⁵⁰ Sőt, sokak számára olybá tűnt, hogy zöld utat adott annak a feltételezésnek is, miszerint innentől fogva a nem állami szereplőkkel szemben⁵¹ is lehet önvédelemre hivatkozni a jövőben.⁵² Tulajdonképpen mindkét esemény azért pályázhatott a grotiusi pillanat címre, mert az erőszak alkalmazására vonatkozó nemzetközi jogot elvileg azáltal befolyásolták, hogy

---

⁴⁸ Tladi, Dire: Grotian Moments and Peremptory Norms of General International Law: Friendly Facilitators or Fatal Foes? *Grotiana*, 2021/42(2), 335–353, DOI: <https://doi.org/10.1163/18760759-42020008> na.

⁴⁹ Ráadásul az 1999-es NATO-intervenciót gyakran a humanitárius beavatkozás „tankönyvi eseteként” is említik. Holott Belgium kivételével egyetlen NATO-tagállam sem állította, hogy a humanitárius beavatkozás elve szolgáltatta az invázió jogalapját. Hoffmann, „*War or Peace?*”, 2022, im., 216. o., Ezzel párhuzamosan pedig 2005-ben megjelent a már idézett védelmi felelősség doktrínája (R2P), melyet viszont eddig soha nem használtak olyan beavatkozásra, melyet az ENSZ BT ne hagyott volna jóvá. Tehát az is kijelenthető, hogy a humanitárius intervenció és az R2P sem jelentik ugyanazt. Scharf, 2010, im., 452. o. Ahogy kiderült az is, hogy még a NAM nyilatkozata is kifejezetten „elutasította a humanitárius beavatkozás úgynevezett »jogát«, mert nincs jogalapja sem az ENSZ Alapokmányában, sem a nemzetközi jog általános elveiben.” Alexander Orakhelashvili: Changing Jus Cogens Through State Practice? – The Case of the Prohibition of the Use of Force and Its Exceptions. In Marc Weller (szerk.), *Oxford Handbook on the Use of Force*, 2012, 1–12. o., DOI: <http://doi.org/10.2139/ssrn.2084829> 11–12. o., vö. még Kajtár Gábor: Az erőszak tilalma. In Jakab András-Fekete Balázs (szerk.), *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, 2018, <http://ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma>.

⁵⁰ Csakhogy az erő alkalmazására vonatkozó felhatalmazás nem szerepelt *expressis verbis* a BT határozataiban, hanem a határozatok nyelvezetéből és a BT korábbi, az 1990-es első öbölháborúig visszanyúló tárgyalásai és ülései során kialakult egyetértésekből következtek erre.

Melling, Dr. Graham: Has Russia Killed Article 2(4)? Evaluating the Effectiveness of the Prohibition of the Use of Force in the Conduct of International Affairs, *San Diego Int'l L.J.*, 2024/25, 1–22. Ezen kívül, a BT-határozatok kapcsán Orakhelashvili is rámutat: semmi nem utal arra, hogy a „fegyveres támadás” fogalmát ne kizárólag államokra kellene alkalmazni továbbra is. Szerinte a két állásfoglalás mindössze az önvédelemhez való eredendő, természetes jogát ismerte el, és megerősítette mind az államok, mind a nem állami szereplők felelősségét a terrorcselekményekért. Ez azonban két külön elv, és „az a tény, hogy ezeket együtt említették, nem teremt fogalmi vagy normatív kapcsolatot közöttük.” Orakhelashvili, 2012, im., 11. o.

⁵¹ A jemeni hűtikkel kapcsolatos helyzet, valamint az ellenük irányuló támadások kapcsán már utaltam a főszövegben arra, hogy értelmezésem szerint ez semmiképpen nem tekinthető az önvédelemhez való jog olyan módosításának, amely kiterjesztené azt nem állami szereplőkre is.

⁵² Scharf 2010, im., 451–452.o. lásd még erről bővebben: Kajtár, 2015, im.

*megengedőbbé tették azt.*⁵³

Ugyanakkor Tladi kifejezetten tagadja – szerintem helyesen –, hogy a fent felsorolt példák akármelyike is grotiusi pillanat lett volna. Egyrészt azért, mert a NATO 1999-es beavatkozása után a legtöbb állam bár legitimnek, de ennek ellenére a BT határozat hiányában, *expressis verbis* jogellenesnek tartotta az intervenciót,⁵⁴ illetve azt sem gondolták, hogy precedenst⁵⁵ teremtett volna. Ezenfelül, bár az ICTY és az ICTR létrejötté, amelyeket Boutros Boutros-Ghali grotiusi pillanatnak ítélt, valóban a nemzetközi jog meghatározó fejleményei voltak, – sőt, ide sorolható még az ICC Statútumának az ILC általi elfogadása, valamint a békefenntartó erők létrehozása is –, azonban ezen események mindegyike „szigorúan a nemzetközi jog jogalkotási szabályainak szokásos alkalmazása révén jött létre [...] és nem azok ellenében.”⁵⁶ Ezért, ha grotiusi pillanatnak tartjuk ezeket, akkor maga a fogalom mindössze leíró koncepciót jelent. Ráadásul Tladi szerint még a 9/11-es terrortámadások törvényt módosító, grotiusi pillanatként való elkönyvelése sem elég meggyőző.⁵⁷ Ezt támasztja alá, hogy a legtöbb állam kifejezetten tiltakozott az ellen, hogy a terrorizmus elleni küzdelem lehetővé tegye a nem állami szereplőkkel szembeni extraterritoriális erőszak alkalmazását. *In summa*, végül egyik esetben sem állt rendelkezésre elegendő állami gyakorlat és *opinio juris* a nemzetközi jog átalakításához.

A 9/11-es eseményekkel kapcsolatban hasonló érveket hozott fel korábban Lattmann Tamás is, aki 10 év távlatából vizsgálta meg a New York-i és a washingtoni terrortámadások nemzetközi jogra tett hatását. Ennek során ő is megállapította: végül elmaradtak a nagy *forradalmi változások* az erőalkalmazás rendszerében. Amely, bár

---

⁵³ Tladi, 2021, im., na.

⁵⁴ A beavatkozást – ahogy már említettem –, egyedül az Egyesült Királyság tekintette jogszerűnek. Álláspontjuk szerint indokolt, kivételes intézkedésnek tekinthető, amely egy súlyos humanitárius katasztrófa megakadályozását szolgálta. Lásd: [S/PV.3988](#), 12.o. Lásd még: Tladi, 2021, im., 349. o., Hoffmann Tamás szintén kiemeli, hogy a humanitárius beavatkozás azért sem tekinthető kivételnek az általános erőszaktilalom alól, mert egyetlen katonai nagyhatalom – az Egyesült Királyság – ismerte el jogszerűnek, illetve Dánia. Hoffmann, 2022, im., 217. o.

⁵⁵ Sőt, a legtöbb NATO-állam inkább anomáliának tekinti Koszovót, mint precedensnek. David Wippman: The Nine Lives of Article 2(4), *Minnesota Journal of International Law*, 2007/239, 387–405, DOI: <https://doi.org/10.24926/19441992.588>, 403. o.

⁵⁶ Tladi, 2021, im., 337. o.

⁵⁷ Vö. Tladi, 2021, im.

helyenként „recsegett-ropogott”, de nem történt lényegi átalakulás az irányadó normák tekintetében.⁵⁸

Ha kizárólag ez utóbbi jelenség – ‘a rendszerátalakító hatás definíciója’- mentén vizsgáljuk meg az orosz agressziót, akkor egyelőre ez alapján sem tekinthető grotiusi pillanatnak. Ezt nemcsak az a nemzetközi kiállás igazolja, miszerint az államok szinte egységesen – 141 állam⁵⁹ – a leghatározottabban elítélték az agressziót,⁶⁰ vagy hogy a liberális demokráciák azóta is támogatják („*as long as it takes*”)⁶¹ az Ukrajna elleni agresszióval kapcsolatos nemzetközi jogi eljárásokat és szankciókat⁶² stb., hanem az is, hogy Kína sem nyújtott katonai segítséget Oroszországnak és nem ismerte el az ukrán területek, köztük Krím és a Donbasz elcsatolását.⁶³ Ezért megállapítható, hogy jelen esetben olyan államok is idesorolhatóak, amelyek általában nem bírálnának egy olyan államot, mint Oroszország.⁶⁴ Továbbá említettem azt is, hogy Oroszország maga is a nemzetközi jogrend szabályaival, tehát a nemzetközi jogi normákat elismerve próbálta meg igazolni (sikertelenül) nemzetközi jogellenes cselekményeit. Ez az úgynevezett racionalizálás minden cselekményük tekintetében megfigyelhető. Többek között az olyan

---

⁵⁸ Lattmann Tamás: A 2001. szeptember 11-i támadások hatása a nemzetközi jognak a fegyveres erő alkalmazására vonatkozó előírásaira, *Külügyi Szemle*, 2011/3, 105–115, 112. o.

⁵⁹ 5 állam ellene szavazott, 35 állam tartózkodott, 12 állam pedig nem volt jelen vagy nem szavazott. Nemmel szavazott Fehéroroszország, Észak-Korea, Eritrea, Oroszország és Szíria. Szavazás: <https://digitallibrary.un.org/record/3959039?ln=en> Lásd még: [A/RES/ES-11/1](https://www.un.org/press/en/2014/res68262.shtml). Korábban említettem, hogy 2014-ben a Krím Oroszország általi annektálást a nemzetközi közösség ugyancsak elsöprő erejű többséggel ítélte el. Lásd: [A/RES/68/262](https://www.un.org/press/en/2014/res68262.shtml).

⁶⁰ Tehát ezt a legtöbb szerző úgy értelmezi, hogy ezzel elsöprő mértékben megerősítették az erőszak alkalmazásának tilalmát. Melling például még azt is hozzáteszi, hogy a határozat nemcsak az ENSZ Alapokmányát szilárdította meg és a jogállamiságot mozdította elő, hanem erős *szimbolikus jelentőséggel* is bír. Melling, 2024, im., 20. o. Azt ennél a pontnál se feledjük, hogy az [A/ES-11/1](https://www.un.org/press/en/2022/220407.shtml) határozat mellett 2022 október 7-én 143 igen szavazattal elfogadták a [A/ES-11/L.4](https://www.un.org/press/en/2022/220407.shtml). számú határozatot is.

⁶¹ Todd C. Lopez: U.S. Committed to Stand With Ukraine „For as Long as it Takes”, *DOD News*, 2024. február 22., <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3684739/us-committed-to-stand-with-ukraine-for-as-long-as-it-takes/>. As Long as It Takes: The European Union’s Support for Ukraine, *European Union Delegation to the United States*, 2023. február 27., <https://www.atlanticcouncil.org/event/as-long-as-it-takes/>.

⁶² Ide sorolható az is, hogy 93 igen szavazattal 2022. április 7-én az ENSZ Közgyűlése megszavazta Oroszország felfüggesztését az ENSZ Emberi Jogi Tanácsból. Bár ez már nem kapott elsöprő erejű támogatottságot, de ahogy kiemeltem, ennek hátterében főleg reálpolitikai, gazdasági okok állnak.

⁶³ Ezt támasztja alá az is, hogy Kína a korábbi nyilatkozatokban is kifejtette elköteleződését a nemzetközi jogrend mellett. Lásd: Minister Séjourné says China plays a key role in upholding the respect of international law in regards to Ukraine’s sovereignty and that France expects China [to] send very clear messages to Russia: *China’s position on Russia’s invasion of Ukraine: Key events and statements from February 21, 2022 through April 30, 2024*, *U.S. China Economic and Security Review Commission*, <https://www.uscc.gov/research/chinas-position-russias-invasion-ukraine>.

⁶⁴ Vö. Heller, Kevin Jon: Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine Is a Bad Idea, *Opinio Juris*, 2022a. (2022. március 7.), <http://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea/>, [2024. augusztus 25.].

erőltetett és átlátszó retorikában is, miszerint kizárólag a gyerekek biztonsága érdekében szállítottak el ukrán kiskorúakat⁶⁵ a háborús övezetből.⁶⁶ Másrészt Oroszország már az invázió kezdetekor is kifejezetten az önvédelemre (ENSZ Alapokmányának 51. cikkére)⁶⁷ hivatkozott a támadás jogalapjaként, ahogy ez Vlagyimir Putyin notórius beszédében elhangzott.⁶⁸ Sőt, amint Sergey Vasiliev is rámutatott, Putyin azóta is „fegyverként használja” a nemzetközi jog retorikáját.⁶⁹

Ezért mind az Oroszország által felhozott jogi érveket,⁷⁰ mind a harmadik államok reakcióit figyelembe véve sok jogtudós – főleg a bevezetőben említett optimista szerzők – arra a következtetésre jutott, hogy az orosz agresszió nem kérdőjelezi meg az erő alkalmazásának tilalmáról és annak kivételeiről kialakult felfogást, azaz a jelenlegi nemzetközi jogrendszert. Éppen ellenkezőleg, meg is erősítette.⁷¹ Másrészt ezt a nézetet támasztja alá a Nicaragua ügyben az ICJ azon megállapítása is, miszerint ha „[a]z állam egy elismert szabállyal *prima facie* összeegyeztethetetlen módon cselekszik, de magatartását magában a szabályban foglalt kivételekre vagy igazolásokra hivatkozva védi, akkor függetlenül attól, hogy az állam magatartása ezen az alapon ténylegesen igazolható-e vagy sem, e magatartásnak az a jelentősége, hogy inkább megerősíti, mint gyengíti a

---

⁶⁵ Michelle Langrand: Russia tries to justify abduction of Ukrainian children before UN committee. *Human Rights Ukraine war ACTU*, 2024. január 23., <https://genevasolutions.news/human-rights/russia-tries-to-justify-abduction-of-ukrainian-children-before-un-committee>

⁶⁶ Vö. Suami Takao: Dead or alive? Global constitutionalism and international law after the start of the war in Ukraine, *Global Constitutionalism*, Published online 2023, 1–30, DOI: <https://doi.org/10.1017/S2045381723000369>

⁶⁷ A már említett beszédben Putyin tehát az önvédelem jogára hivatkozott, de hasonlóképpen, Oroszország az ICJ előtti eljárásban ugyancsak önvédelmi cselekménynek minősítette az agresszióját. Hoffmann, 2022, im., 209. o.

⁶⁸ Marco Milanovic: *What is Russia's legal justification for using force against Ukraine?* *EJIL: Talk!* 2022. február 24., <https://www.ejiltalk.org/what-is-russias-legal-justification-for-using-force-against-ukraine/>; René Värk: *Russia's legal arguments to justify its aggression against Ukraine*, *International Centre for Defence and Security*, 2022, https://icds.ee/wp-content/uploads/dlm_uploads/2022/11/ICDS_Analysis_Russias_Legal_Arguments_to_Justify_its_Aggression_Against_Ukraine_Rene_Vark_November_2022.pdf és lásd még Hoffmann, 2022, im.

⁶⁹ Sergey Vasiliev: *Aggression against Ukraine: Avenues for accountability for core crimes*, *EJIL Talk!* 2023. március 3., <https://www.ejiltalk.org/aggression-against-ukraine-avenues-for-accountability-for-core-crimes/>.

⁷⁰ Az ukrán inváziót Putyin ráadásul folyamatosan különleges katonai műveletként próbálta igazolni. Vö. Hoffmann, 2022, im.

⁷¹ Oliver Corten–Vaios Koutroulis: *The 2022 Russian intervention in Ukraine: What is its impact on the interpretation of jus contra bellum?* *Leiden Journal of International Law*, 2023/36(4), 997–1022. o. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156523000249>

szabályt.”⁷² Ebből következik, hogy az Orosz Föderáció és a liberális államok közötti konfrontációt nem a jelenlegi nemzetközi jogrend és bármi más közötti kérdésként, azaz nem annak módszertani keretein kívülinek, hanem a nemzetközi jogon, a *jus cogens* elméleten belüli küzdelemként kell felfogni.⁷³ Ezért írtam azt, hogy ebben az értelmezésben az általános erőszaktilalom deklarálása jelent grotiusi pillanatot, mintsem az olyan események, amelyek miatt előbbi kiüresedését és megszűnését vizionálják.

Ha pedig Tladi fenti fogalma függvényében további grotiusi pillanatot kellene megjelölni a nemzetközi jog történetében, akkor – egyetértve vele –, mindenképpen az 1969-es bécsi egyezmény elfogadását és az 53. cikket tekinteném annak. Az első jelentős lépést, mely a *jus cogens* a nemzetközi jog pozitív jogába vezette. Ezenfelül Tladi szerint grotiusi pillanat lehetne még az is, ha – a kubai rakétaválsághoz hasonlóan – két nukleáris hatalom közötti patthelyzet következtében az államok nemzetközi közösségének egésze azonnal elismerné a nukleáris fegyverek tilalmának *jus cogens* jellegét. Vagy, ha *A nukleáris fegyverek betiltásáról szóló szerződés*⁷⁴ 2021. januári hatálybalépése: (1) a szerződés ratifikációjának tömeges arányát eredményezte volna, (2) illetve a szerződés (tárgyának) imperatív jellegének elfogadása és elismerése tekintetében is elsöprő erejű megnyilvánulások kísérték volna.⁷⁵

Jómagam, ahogy már említettem, ez alapján grotiusi pillanatnak vélném azt is, ha létrehoznánk egy különleges, agresszióval foglalkozó hibrid, vagy *ad hoc* nemzetközi törvényszéket, esetleg a BT kötelező erejű határozata nélkül, egy Közgyűlési határozattal – a 377 (V) számú, *Uniting for Peace* határozaton alapulva – sikerülne az ICC elé utalni Ukrajna elleni agresszió ügyét.⁷⁶ Azonban azt is elismerem ezzel kapcsolatban, hogy bármennyire is fontos lépés lenne a büntetlenség kultúrája elleni küzdelemben,

---

⁷² Melling, 2024, im., 12. o. Melling szerint két dolgot kell vizsgálni: egyrészt, hogy egy állam milyen magyarázatot adott a magatartásáról, azaz milyen a jogsértő állam racionalizálása a cselekményére vonatkozóan. Másrészt mi volt a nemzetközi közösség válasza a jogsértő magatartására és magyarázatára. Uo., 13. o.

⁷³ Suami, 2024, im., 358. o. Suami végig úgy érvelt tanulmányában, hogy az állami gyakorlatok, nyilatkozatok és az emberi jogok védelmét érintő retorika mentén igazolható: mindezt kifejezetten „a nemzetközi jogon belüli küzdelemként” kell felfogni. Tehát Oroszország egyelőre nem állt elő semmilyen alternatív javaslattal, és továbbra is a fennálló nemzetközi jog nyelvét használja. Uo., 358. o.

⁷⁴ A nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződésről lásd: Csapó Zsuzsanna: Szerződés a nukleáris fegyverek tilalmáról – Vajon új reményt hoz, vagy baljós árnyat vet az eddig elért eredményekre? *Katonai Jogi és Hadi Jogi Szemle*, 2021/2, 131–169. o.

⁷⁵ Tladi, 2021, im., na.

⁷⁶ Takács Izolda: Súlyos emberijog-sértések és eljárásjogi akadályok, *Jogtudományi Közlöny*, 2023/12, 529–537.

bármennyire igazságos, illetve morálisan indokolt volna, jogilag éppen annyira veszélyes. Egy ilyen bíróság ugyanis a nemzetközi jog jelen állása szerint jogilag nem kötelezhetné Oroszországot az együttműködésre, ezért az orosz vezető tisztségviselők esetleges eljárás alá vonása, vagy annak kilátásba helyezése jogalap nélküli lenne egy ilyen fórum előtt. Ezért, amennyiben csak olyan esemény érheti el a grotiusi pillanat státusát, mely szükségszerűen a nemzetközi jog hatályos szabályainak a helyébe lép, a jog kialakulására vonatkozó szabályok betartása nélkül, összegésében veszélyes a nemzetközi jogra és alááshatja a *rule of law*-t.⁷⁷

Ehelyett, ha egy példátlan történelmi esemény mégiscsak a nemzetközi közösség gyors reakcióját igényli,⁷⁸ ahogy a jelen esetben is, a nemzetközi jogszabályok keretében az államoknak két lehetősége van a nemzetközi patthelyzet feloldására: (1) elsőprő erejű többséggel elfogadnak egy nemzetközi szerződést, ahogy a fenti példában is említettem, vagy pedig (2) igazolják, hogy egy már létező, széles körben elterjedt és általános, jogként elfogadott gyakorlat felülírta a régi szabályt. Ezt a két mozzanatot persze lehet akár grotiusi pillanatnak is nevezni, ha úgy tetszik, de ebben az esetben mindössze egy új nemzetközi szabály létrejöttének empirikus indokaként szolgál – nem pedig az új szabály szerves részeként van jelen, amely a nemzetközi jog szabályait, azok módszertani keretén kívül módosította.⁷⁹

Nota bene, ezzel kapcsolatban Scharf azzal védekezik, hogy az általa meghatározott grotiusi pillanat sem szüntetné meg az állami gyakorlat követelményét, sőt, nem is támaszkodik kizárólag az ENSZ Közgyűlés határozataira, mindössze minimalizálja az átalakuló időszakokban szükséges állami gyakorlat mértékét és időtartamát, feltéve, hogy az *opinio juris* különösen egyértelmű és széles körű elfogadás kíséri. Hasonlóan a nürnbergi elvek kimondásához, melyeket a világ nemzetei egyetemesen, fenntartás nélkül jóváhagytak és az állami gyakorlat akkor még kis száma ellenére is szokásjogot

---

⁷⁷ Tladi, 2021, im.

⁷⁸ Bár az instant szokásjog koncepcióját széleskörű kritika éri – és ahogy említettem maga a kifejezés oximoron –, ugyanakkor a jelenség létezik abban az értelemben, hogy a szokásjogi folyamat (emberemlékezet óta meglévő) szabálya lerövidülhet, például a világúrbjogban. De a technológiai fejlődés, a mesterséges intelligencia (AI) is megkívánja azt, hogy bizonyos területeken a nemzetközi jog gyorsabban kövesse a fejlődés ütemét.

⁷⁹ Tladi, 2021, im., na.

teremtett.⁸⁰

Kétségtelen, hogy ez reális, hiszen – amint Hoffmann Tamás kiemelte –, az 1928-as Briand-Kellogg paktum ellenére, a nemzetközi szokásjog kialakulásának formális szabályai alapján nem valószínű, hogy az agresszív háború nemzetközi bűncselekménnyé vált volna a Londoni Karta elfogadása előtt, de a nürnbergi törvényszék ítélete után a nemzetközi közösség már elfogadta azt.⁸¹ Claus Kreß pedig leszögezte, nem zárható ki, hogy az orosz agresszióért felelősök elszámoltatására létrehozni kívánt, agresszió büntetővel foglalkozó különleges bíróság egy történelmi fordulópont, ha úgy tetszik grotiusi pillanat lehetne.⁸²

Összefoglalva, az orosz agresszióról a Tladi féle 'kettős definíció' értelmében a következők állapíthatók meg:

1. *Jelentős joghatás*: A grotiusi pillanatnak a fentiek értelmében nincs jelentős hatása a jogalkotási folyamatokra és szabályokra, azaz nem elegendő a nemzetközi jog *jus cogens* szabályainak és doktrínájának átalakításához (ami ezzel a *jus cogens* erejét és hatását is igazolja), hiszen ahhoz, hogy bármiféle módosító hatás teljesüljön egy imperatív norma esetében – ahogy említettem – a módosító normának is ugyanolyan kritériumokkal kellene rendelkeznie, azaz olyan nemzetközi jogi normának kell lennie, melyet az államok nemzetközi közösségének egésze olyan normának ismert és fogadott el, amitől nem lehet eltérni. Következésképpen, ha az orosz agressziót grotiusi pillanatnak is nevezzük, az mindössze retorikai eszköz, önmagában nincs hatása az erőszak tilalmának *jus cogens* normájára, hiszen nem felel meg a fenti feltételeknek.

2. *Empirikus leírás*: Ha joghatása nincs, akkor a grotiusi pillanat ideális esetben kizárólag leíró fogalomként használható arra, hogy megmagyarázza, miért következtek be alapvető (de szabályszerű) változások a nemzetközi jogban. Így a grotiusi pillanat mindössze értelmező keretet biztosít a nemzetközi jog módszertanán belül bekövetkező változásokhoz.⁸³ Ilyen értelemben ugyancsak Falk eredeti koncepcióját tükrözi vissza.

---

⁸⁰ Scharf 2010, im., 467. o. Ezt árnyalja Anatoly Levshin írása, amelyben rámutatott, hogy az agresszív háború büntette bár 1945-ben született meg és kampaljai módosítást követően vált megvalósult normává. Anatoly Levshin: *Jus Contra Bellum in the Modern States System: Observations on the Anomalous Origins of the Crime of Aggressive War*, *St Antony's International Review*, 2015/10(2), 141–167, <http://www.jstor.org/stable/26229191>.

⁸¹ Hoffmann, 2019, im. 47. o.

⁸² Kreß, 2022, im. 23. o.

⁸³ Vö. Sparks–Somos, 2021, im., 18. o., Tladi, 2021, im.

Ebből a szempontból vizsgálva – és nem lebecsülve a retorikai funkciót – egyelőre nem látható, hogy az orosz agresszió milyen folyamatokat indított el, és azok hosszú távon milyen hatással lesznek az erőszak tilalmára. De az biztosnak tűnik, hogy önmagában nem képes lényegesen átformálni a modern nemzetközi jogot – és ahogy az előző pontból kiderült, ez ugyancsak az erőszaktilalom *jus cogens* státusának tudható be. Ez utóbbi állítás pedig azzal erősíthető meg, ha megvizsgáljuk a norma kiüresedéséről szóló vádakat.

Hiszen ne feledjük, hogy nem most gondolja először a nemzetközi jogászok egy része, hogy az Alapokmány sarokkövének kiüresedésével, vagy hősies halálával az ENSZ működésképtelen lett és a nemzetközi jog egész rendszere az összeomlás szélére került.⁸⁴

3. *Palma sub pondere crescit?*.....az általános erőszaktilalom „grotiusi pillanatai”

Bár a grotiusi pillanat fogalma, ahogy az eddigiek során kiderült, nem csak a fegyveres konfliktusokhoz kapcsolódik, de a szakértők nagy része eddig minden fegyveres erőszakot grotiusi pillanatnak vélt, ami olvasatukban egyet jelentett az ENSZ Alapokmány 2. cikk 4. bekezdésének holtta nyilvánításával, az Alapokmány előtti időkhöz való visszatéréssel. Ezért érdemes külön megvizsgálni milyen érvekkel támasztották alá ezeket az állandóan meg-megújuló vádakat.⁸⁵

a. Kiüresedhet-e az ENSZ Alapokmányának 2(4) cikke, az általános erőszaktilalom *jus cogens* normája?

Az általános erőszaktilalom meggyilkolásáról szóló hírek közül a legismertebb Thomas M. Franck 1970-es, klasszikusnak számító *Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governing the Use of Force by States* című cikke volt. Nevezett írás ráadásul azzal az érbevágó

---

⁸⁴ Vö. Kajtár, 2015, im.

⁸⁵ Lásd még erről Wippman, 2007, im. Ezen kívül: Thilo Marauhn: How Many Deaths Can Article 2(4) UN Charter Die? In Lothar Brock-Hendrik Simon (szerk.), *The Justification of War and International Order: From Past to Present, The History and Theory of International Law*, Oxford, 2021, DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198865308.003.0025>, illetve John D. Becker: The Continuing Relevance of Article 2(4): A Consideration of the Status of the U.N. Charter's Limitations of the Use of Force, *Denv. J. Int'l L. & Poly*, 2004/32(3), 583–609. o. Legutóbb pedig az orosz agresszió kitörése előtt foglalkozott a témával: Jan-Phillip Graf: The Death of the Prohibition on the Use of Force: An Attempt at Reimagination, *Völkerrechtsblog*, 2022. február 15., DOI: [10.17176/20220216-000929-0](https://doi.org/10.17176/20220216-000929-0) és Melling már idézett tanulmánya ugyancsak részletezi a kérdést. Melling, 2024, im.

felütéssel kezdődött, mely azt sugallta, hogy az általános erőszaktilalom eleve hamvába holt vállalkozás volt, mivel abból a hamis *illúzióból* született, hogy a Nagy Ötök (*wartime partnership of the Big Five*), azaz a BT állandó tagjai, képesek együttműködni és a gyakorlatban is megfelelő eszközöket biztosítani a tartós nemzetközi békéhez és kollektív biztonságához.⁸⁶ Holott szerinte már az első években egyértelműen látszott, hogy túl sokat vállalt magára a nemzetközi jog. Ami aztán 25 évvel a San Francisco-i konferencia után be is bizonyosodott, miután addigra már mintegy száz különálló fegyveres erőszakra került sor. Ráadásul ezek közül az ENSZ csupán egyetlen egyszer volt hatékony és lépett fel közös erővel.⁸⁷ Franck a *jus contra bellum* erodálásának okát alapvetően az állami érdekek és a nemzetközi jogi normák között feszülő feloldhatatlan ellentéteknek tulajdonította, melyek a nemzetközi jogot is egyfajta *kulturális mítosszá* („*cultural myth*”) tették számára. Úgy látta, normáival nem képes befolyásolni az államok viselkedését, mert a nemzetközi szerződéseket a nemzetek (általában a szuperhatalmak) bármikor feláldozhatónak tartják saját érdekeik oltárán. Franck azt is leszögezte, hogy a nemzetközi jog ezen realista álláspontjához még az erőszak általános tilalmának kivételei is asszisztálnak.⁸⁸ Ugyanis az Alapokmány szövege, azon belül az 51. cikk, homályosságával olyan *kiskapukat* biztosít az államoknak, hogy az önvédelemhez való jogra tulajdonképpen bármikor hivatkozhatnak agressziójuk leplezésére. Ennek a konkrét problémának a gyökerét abban látta, hogy nincs egy elfogadott, *objektív tényfeltáró rendszer* („*system for objective fact-finding*”), amivel meg lehetne határozni, hogy a vitában részt vevő felek közül melyik kezdte a támadást. Ezért szerinte a felek és szövetségeseik egymásnak ellentmondó állításai miatt soha nem lehet tudni, melyikük jogosult az önvédelemre, amit az 1958-as libanoni válság különösen jól szemléltet.⁸⁹ Az önvédelem ezért az öncélú és agresszív magatartás kényelmes eszköze, azzal az ellenállhatatlan kísértéssel együtt, hogy először csak „támadjunk nyugodtan kedvükre, aztán pedig hazudjunk róla.”⁹⁰

---

⁸⁶ Thomas M. Franck: Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governing the Use of Force by States, *American Journal of International Law*, 1970/64(5), 809–837, DOI: <https://doi.org/10.2307/2198919> 809. o.

⁸⁷ Franck, 1970, im., 811. o. és 836. o.

⁸⁸ Emellett említi még a VII. fejezet erodálását is, melyet az 51. cikk mellett az 52. és 53. cikkek még tovább növeltek, ugyanis Franck szerint az ENSZ hatástalanságának oka, hogy a regionális szervezetek az ENSZ mandátumától függetlenül is eljárhattak. Franck, 1970, im., 811. o.

⁸⁹ Franck, 1970, im., 811., és 814. o.

⁹⁰ Franck, 1970, im., 811. o.

A hidegháború idején Franck argumentuma kétségtelenül logikus érv lehetett, hiszen a belső konfliktusokat folyamatosan külső beavatkozások kísérték, melyeknél tényleg nehezebb volt az agresszor beazonosítása, de mára ezek a veszélyek nagyrészt elmúltak. Az államközi agressziók pedig, mint amilyen az Irak-Kuvait konfliktus volt vagy a jelenlegi orosz–ukrán háború, már nem sok helyet hagynak a vitára az agresszió és az önvédelem pontos behatárolása tekintetében. Tehát az erőszak tilalmának *jus cogens* normája egyértelmű iránymutatást adott mindkét esetben.⁹¹ Persze az tagadhatatlan, hogy azóta újabb problémák váltak akuttá, és a terrorizmus 9/11 utáni új szintre lépése még összetettebb kihívások elé állítja a nemzetközi közösséget a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem⁹² dilemmáival kapcsolatban.

Mindenesetre Franck notórius cikke után a nemzetközi jogászok hosszú sora jósolta meg a *jus contra bellum* korszak alkonyát és a hetvenes éveket követően minden erőszakos konfliktus után egyre pesszimistább, egyre sötétebb hangot ütöttek meg írásaikban.⁹³ A szkeptikusok táborát erősítő Michael Walzer például a realitások függvényében egyenesen „utópisztikus szócséplésnek (*utopian quibbling*)”⁹⁴ nevezte a normához való ragaszkodást. Ezzel a kijelentéssel egyetértő Michael J. Glennon pedig (aki maga is átvette ezt a szófordulatot) a túl gyakori jogsértések miatt az általános erőszaktilalom elévüléséről, illetve *desuetudo*-ról beszélt. Ezenfelül a már ismertetett érvekre, melyet az ICJ a Nicaragua ügyben is kimondott (lásd fentebb), ellenérvként hozta

---

⁹¹ Wippman, 2007, im., 392–393. o.

⁹² A nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem bonyolult kérdése meghaladná a tanulmány keretét, de a témáról részletesen lásd Kajtár Gábor könyvét. Kajtár, 2015, im.

⁹³ Ezek a konfliktusok a teljesség igénye nélkül a következők: „1980-as évek iráni-iraki háború, az Irak elleni amerikai légitámadásokra (1998-99); a Libanon elleni időnkénti izraeli akciókra az 1990-es években; Szudán és Libanon amerikai bombázására az 1990-es években; Szudán és Afganisztán amerikai bombázására (1998); Líbia elleni amerikai légitámadásokra (1986); a pakisztáni betörésre India területére (1998-99); a pakisztáni betörésre India területére (1986). Kasmírba (1999); az ugandai-ruandai-kongói háború (1997-99); Etiópia Eritrea elleni támadása (2000). A koszovói NATO-beavatkozást (1999) és az USA vezette koalíció iraki invázióját (2003) is hozzáadná ezekhez a példákhoz. Ezt tetézik az 2011 óta tartó szíriai jogellenes beavatkozását, a jemeni konfliktust, a Krím orosz annektálását és a kelet-ukrajnai beavatkozást (2014), valamint az Indiában és Pakisztánban folyó vitát is ide sorolták, és most a 2022-es orosz agressziót.” Melling, 2024, im., 6. o. Egyes szakértői csoportok szerint 1945 és 1989 között 200 alkalommal alkalmaztak jogellenesen fegyveres erőszakot, egy másik számítás szerint 680 alkalommal. Michael J. Glennon: Pre-empting Proliferation: International Law, Morality, and Nuclear Weapons, *European Journal of International Law*, 2013/24(1), 109–127, DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chs083> 111. o.

⁹⁴ Glennon egyik tanulmányában maró éllel jegyezte meg, hogy az erőszaktilalom is csak a jogászok által felépített *papírvilágban* létezik – és különbözik attól a valóságtól, amelyben élünk. Glennon, Michael J.: Pre-empting Proliferation: International Law, Morality, and Nuclear Weapons, *European Journal of International Law*, 2013/24(1), 109–127, DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chs083> 111. o.

fel, hogy bár van az állami nyilatkozatoknak „*diszpozitív ereje*”, de csak korlátozott. Ezért, ha az agresszor állam a retorikájában védelmezi is a jogellenes magatartását a nemzetközi jogi normában foglalt kivételekre vagy igazolásokra hivatkozva, de szerinte nem ezeknek a nyilatkozatoknak, hanem mindig az adott állam magatartásának van mérvadó szerepe, utóbbi jelenti a „*meggyőzőbb bizonyítékot*”.⁹⁵ Mindazonáltal azt azért hozzátette, ha ki is üresedik a norma, attól még lehet befolyása az államok viselkedésére, csak hogy a folyamatos jogsértéseket követően a hatása már nem elég erős ahhoz, hogy kötelező nemzetközi jogi szabálynak tekintsük.⁹⁶ Azokat az érveket támogatva ezzel a megközelítéssel, amelyek szerint a *jus cogens* normáknak, megfelelő eljárásjogi szabályok nélkül csak ‘promóciós’ hatásai, morális funkciói lehetnek.

A kérdés ezért számára nem az, hogy a *jus contra bellum* rendszere megbukott-e, hanem az, hogy miért, és ez utóbbi milyen konkrét jogkövetkezményekkel jár. A miéltre Glennon viszonylag egyértelmű választ adott, és hasonlóan Franckhoz alapvetően az állami érdekek primátusában, tehát politikai, hatalmi kérdésekben látta a norma kiüresedésének legfőbb okát. Miután a jog szerinte eleve az együttműködés egyik fajtája, ezért csakis meghatározott feltételek mellett valósulhat meg – ebből kifolyólag az erő alkalmazásának szabályait is csak akkor tartják be az államok, ha azt valamilyen szubjektív

---

⁹⁵ Glennon, 2013, im., 114–115. o.

⁹⁶ Glennon, 2013, im., 115. o. és lásd még: Wippman, 2007, im., 387. o.

érdekük indokolja.⁹⁷ („Why cooperate?”)⁹⁸ Bár azt nem tagadta, hogy ez utóbbiak is lehetnek többfélék, hiszen nemcsak ‘machiavellinek’ nevezhető érdekek léteznek, így az sem zárható ki, hogy egy-egy állam az önzetlenséget, a humanitást, vagy akár más állam jólétét tartja hasznosnak.⁹⁹

Miután Franck álláspontjának „követői” arra jutottak, hogy az erőszak tilalma megszűnt nemzetközi jogi szabályként létezni, ezért az 51. cikk körüli vitát is teljesen felesleges elméleti polémiának tartják, főleg, hogy ezeket a nemzetközi jog egyszerűen nem képes megoldani. Úgy vélik, ha válaszokat akarunk az olyan kérdésekre, mint hogy a norma a fegyveres támadást vagy csupán a támadás közvetlen fenyegetését követeli-e meg, megengedi-e a preventív vagy preemptív erőt vagy a humanitárius beavatkozást, esetleg a kiberháborút stb., azokat más területeken kell keresni. Az említett Walzer

---

⁹⁷ Glennonhoz hasonló véleményt fogalmazott meg Jean d’Aspremont is, akinek az volt a célja, hogy kizárjon mindenfajta objektivitást, objektív értéket a nemzetközi jogból és helyette egy érdekfogalmat alkosson meg. Álláspontja szerint az államok csakis saját érdekeik miatt tartják be a nemzetközi szerződéseket. D’Aspremont ezért két érdekkategóriát különített el a nemzetközi jogalkotásban: (1) egyéni érdekeket és (2) közös érdekeket. Ráadásul szerinte az államoknak kizárólag olyan mértékben áll érdekekben, hogy javítsák az egyének általános jólétét, amilyen mértékben hasznot húznak belőle. Van Mulligen egy érdekes kritikát fogalmazott meg d’Aspremont ezen megközelítésével szemben. Van Mulligen szerint d’Aspremont érdekkonceptiójával és érveivel az a súlyos probléma, hogy teljes relativizmusra kárhoztatja az *érdek* értelmezőjét. Hiszen az érdekek alapvetően relatívak, kontextusfüggőek és folyamatosan változnak. Lásd erről: Johannes Gerald van Mulligen: *Global Constitutionalism and the Objective Purport of the International Legal Order*, *Leiden Journal of International Law*, 2011/24(2), 277–304, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156511000021> 301–302. o. D’Aspremont viszont azért nem tartja ezt problémának, mert ha a nemzetközi jog szempontjából igazolhatóak a teljesen különböző érdekek és működnek is a gyakorlatban, akkor már nem kell firtatnunk, hogy a nemzetközi szabályokat miért tartják be a nemzetközi jogalanyok (morális vagy hasznossági alapon). Tehát összességében akkor is működhet a nemzetközi jog és a kollektív biztonság rendszere, ha az államokat alapvetően nem motiválják magas, morális elvek. Például, d’Aspremont szerint, az erőszak tilalmának betartásához egyáltalán nem kell globális vagy morális értékekhez folyamodni. Úgy véli, *a kis államok* az erőszak alkalmazását tiltó szabályt azért tartják be (tehát azért hasznos számukra), hogy megvédjék magukat a nagyobb hatalmakkal szemben. *A nagyobb államok érdeke* pedig az, hogy ne csökkenjen a hatalmuk, amihez viszont meg kell akadályozni a többirányú fegyveres akciókat. Sőt, a nagyobb államok valószínűleg azt is megértették, hogy még a tőlük távol eső nemzetközi erőszak is veszélyeztetheti a gazdasági jólétüket. Ezen logika mentén hozzáteszi azt is, hogy a *jus cogens* megsértésének következményei is csak azért maradnak el az állami felelősség rendszerétől, mivel nem jelentenek elég gyakorlati hozzáadott értéket (érdeket). *In summa*, szerinte a *jus cogens* szabályt és a hozzá kapcsolódó gyakorlatot is *inkább érdekalapúnak, mint értékalapúnak* kellene értelmezni, mivel csak az előbbi képezi a nemzetközi joggyakorlat szükséges feltételét, az érték pedig túlmutat azon, amit a gyakorlat indokol. Van Mulligen, 2011, im., 301–302. o.

⁹⁸ Többen eleve a *jus cogens*-t a nemzetközi, közrendi normákkal azonosítják. De Robert Kolb ez utóbbival nem ért egyet, szerinte az imperatív normák nem korlátozódhatnak csak a közrendre, és a közrendtől függetlenül, azon kívül is léteznek. Kolb, Robert: *Peremptory International Law – Jus Cogens: A General Inventory*, Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2015., 34. o.

⁹⁹ Glennon, 2013, im., 112. o.

például az erkölcsfilozófiát javasolja,¹⁰⁰ Glennon viszont olyan politikai elemzés mellett érvel, mely a költségek és a hasznok mérlegelésén, a versengő érdekek, az ösztönzők és visszatartó erők vizsgálatán alapul. Egy ilyen módszer ráadásul segít átugrani az erkölcsfilozófiában rejlő metafizikai akadályokat is. Ezért Glennon, Frankkal összhangban úgy véli, hogy amíg nemzetek léteznek, addig az állami érdekek érvényesítése ugyanolyan formában folytatódik, ahogy eddig is.¹⁰¹

Ezek az állítások úgy tűnik, szinte mind azon álláspont igazságát feltételezik, miszerint a társadalmak egyes tagjaira inkább a hobbes-i emberkép jellemző. Azaz az emberek természetes állapotukban, eredendően 'rosszak és egymás farkasai'.¹⁰² Sőt, Jean Combaucou is erre utalt, amikor még 1986-ban a korabeli fegyveres konfliktusok fényében lakonikusan megjegyezte, hogy a nemzetközi rendszer nem tett mást, mint hogy egyszerűen visszatért a maga „természetes állapotába, oda, ahol 1945 előtt is volt”.¹⁰³ Joseph de Maistre pedig ezekhez hasonlóan, a háborút, az agressziót bizonyos értelemben ugyancsak az *emberiség megszokott állapotaként* („habitual state of mankind”) jellemezte, így szerinte a béke az, ami csupán egy átmeneti szünet minden nemzet számára.¹⁰⁴

A realisták és a borús jóslatok szerzői mellett szerencsére racionális érvek is napvilágot láttak, amelyek továbbra is a nemzetközi jog terepén belül tartották az erőszak tilalmát érintő kérdéseket, és annak módszertani keretei között keresték rájuk a megoldást. Többek között David Wippmann, aki Louis Henkin találó kritikájával utasította vissza az erőszaktilalom életképtelenségéről szóló legújabb vádakát is. Henkin ugyanis már 1971-ben megjegyezte, miszerint a Franck-féle diagnózis súlyos problémája az volt, hogy „az általános erőszaktilalom vitalitását kizárólag a kudarcok alapján ítélte meg.”¹⁰⁵ Holott, amikor egy szabályt betartanak, nem tudjuk, hogy a szabály volt-e a betartás oka

---

¹⁰⁰ Walzer úgy véli az erkölcs univerzális, így az emberek jogait nem lehet erodálni, ezért még abban a pillanatban is fennállnak, amikor felülírják őket. Glennon, 2013, im., 116–117. o. Ez az álláspont rezonál a *jus cogens* elmélettel is, hiszen sokszor említettem, hogy a lényegi eleme a doktrínának az, miszerint az egyes normák akkor is érvényesek maradnak, pl. a kínzás tilalma stb., ha azokat folyamatosan megsértik.

¹⁰¹ Franck, 1970, im., 837. o. Vö. Glennon, 2013, im., 112–114. o.

¹⁰² Thomas Hobbes kifejezése.

¹⁰³ Wippman, 2007, im., 388. o.

¹⁰⁴ Levshin, 2015, im., 145. o.

¹⁰⁵ Wippman, 2007, im., 394. o.

vagy mellékes következménye. De vajon hogyan lehet hatékonyan mérni a jogi norma elrettentő erejét?¹⁰⁶

A preventív erőt egyrészt az bizonyítja, hogy ma már az államok nem kötnek olyan szerződést, melyben nyíltan igényt tartanak arra, hogy eltérjenek az ENSZ Alapokmány 2. cikkének 4. bekezdésétől. Amíg a XIX. században még előfordultak, addig az erőszaktilalom deklarálásával egyidejűleg fokozatosan eltűntek.¹⁰⁷ Persze ez önmagában még szerény eredmény lenne, másrészt, ha az államok el akarnak térni az erőszak tilalmától, nyilván nem szerződést kötnének erről, hanem más módon tennék meg. Ennek ellenére többen úgy vélik, ebből is pontosan látszik, hogy az államok összességében meg vannak győződve arról, hogy az általános erőszaktilalom *jus cogens*, sőt az egész *jus contra bellum* rendszer imperatív lett.¹⁰⁸

Másrészt az ENSZ Alapokmány 2. cikk 4. bekezdésének eredeti célja egyébként sem az volt, hogy minden erőszaknak véget vessenek. Az Alapokmány alkotói nem 'don quijoték', idealisták, hanem pragmatikus emberek voltak, akiket „megedzett két olyan világháború tapasztalata, amelyben egész városokat semmisítettek meg gyújtogatással és nukleáris támadással.”¹⁰⁹ Ezért a cél elsősorban az volt, hogy az erőalkalmazás szabályai megváltoztassák azt az általános nemzetközi felfogást, miszerint az államok továbbra is jogot vindikálhatnak maguknak egy háború indításához és következmények nélkül megtámadhatnak egy másik szuverént, vagy szabadon terjeszkedhetnek, hódíthatnak kényükre-kedvükre. Ennek a normatív erőnek a sikere az ENSZ Alapokmányának valódi vívmánya, és ebben keresendő grotiusi ereje is, nem pedig abban a lehetetlen vállalkozásban, hogy egyszer s mindenkorra eltörölje az agressziót a Föld színéről.¹¹⁰

Akik pedig mindennek ellenére mégis be akarják bizonyítani, hogy az általános erőszaktilalom imperatív ereje az államok fent felsorolt gyakorlata és az orosz agresszió miatt megszűnt, azoknak két dolgot kell igazolniuk (lásd még fent Tladi grotiusi pillanat kettős fogalmánál írtakat): 1. A szabályt olyannak akarják minősíteni, mint amit egy új normatív rend kiszorított. 2. És hogy a szélesebb nemzetközi közösség egyetért ezzel. Az

---

¹⁰⁶ Wippman, 2007, im., 394. o.

¹⁰⁷ Corten, Olivier: *The Law Against War: The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law*, Hart Publishing, 2021, DOI: <https://doi.org/10.5040/9781509949021> 645. o.

¹⁰⁸ Corten, 2021, im., 643. o.

¹⁰⁹ Wippman, 2007, im., 391–392. o.

¹¹⁰ Vö. Wippman, 2007, im., 391. o., és Kajtár, 2015, im.

oroszl agresszió esetében mindkét pont cáfolhatónak bizonyult.¹¹¹ Legfőbb érve pedig, hogy a 2. cikk 4. bekezdése azért képes a nagyobb támadásokat, így az orosz agresszió kihívásait is sikeresen kiküszöbölni, mert *jus cogens* norma. Ráadásul a feltétlen alkalmazást igénylő normák „imperatív/vitathatatlan magja” minden esetben olyan kvázi analitikus integritással rendelkezik, amely univerzális érvényű. Ez persze nem azt jelenti, hogy ezek ontológiai értelemben, öröktől fogva létező szabályok (a jogászok *platóni paradicsomában*) és mi csak megleltük ezeket, hanem mintegy *konstitutív aprioriként*¹¹² működnek. Tehát empirikus tapasztalatunk által – hasonlóan az evolúciós folyamathoz (*trial-error, trial-error, stb.* mentén) – a nemzetközi közösség bizonyos értékeket, melyek az *emberiség egészének értékét tükrözik és védik, jus cogensnek*, univerzálisnak deklarált. De ezek is kontingensek, mert, ahogy egyre több tudásunk, tapasztalatunk lesz, úgy fejlődhetnek, alakulhatnak tovább. Pontosabban: ezeknek az elveknek, értékeknek az *objektivitása is a kritikán, a kritikai vitán és a kritikai kísérletek vizsgálatán alapult* és nem bizonytalan forrású, abszolút erkölcsi elveken.¹¹³ (Ha pedig már elértük ezt a szintet, utána ideális esetben, *nem süllyedünk ezen szint alá* – pl. vissza a *jus ad bellum* időszakába.)

Ezzel a módszerrel – amit Walzer a „gyakorlati erkölcs” (*practical morality*) elemzési keretének hívott,¹¹⁴ én Karl Popper után egyszerűen kritikai racionalizmusnak – igazolni

---

¹¹¹ Vö. Melling, 2024, im., 9. o.

¹¹² Maga a kifejezés (*konstitutív apriori*) egyébként jól ismert a fizika filozófiájában, mint a konstitutív *a priori* kanti-reichenbachi koncepciója. E. Szabó László: Intrinsic, Extrinsic, and the Constitutive *a priori*, *Foundations of Physics*, 2020/50, 555–567, DOI: <https://doi.org/10.1007/s10701-019-00281-z>

¹¹³ Karl Popper: The myth of the framework. In M.A. Notturmo (szerk.), *The myth of the framework: In defence of science and rationality*, Routledge, 1994, 33–64. o.

¹¹⁴ Walzer szerint az erkölcs univerzális, így az emberek jogait nem lehet erodálni – amint a korábbi lábjegyzetben is említettem. Ezek a jogok tehát még akkor is fennállnak, amikor felülírják őket. Teljesen egyetértek Walzerrel abban, hogy léteznek univerzális alapelvek, ám ezek nem jelentenek egyúttal erkölcsi abszolútizmust is, hiszen utóbbi nem létezik; illetve el kell utasítani a hobbes-i relativizmust, amely a különböző politikai közösségek erkölcsi normáit alapvetően eltérőnek tekinti. Szerintem azonban Walzer téved, amikor elvitatja az univerzális elvek pozitív jogi erejét. Úgy vélem, ma már egyértelmű, hogy az általa alkalmazott „gyakorlati erkölcs” fogalma nem más, mint a *jus cogens* elmélet. Érdekes, hogy Michael J. Glennon Walzer gyakorlati erkölcsre vonatkozó érveit nagyrészt félreértette – ahogy sokan a *jus cogens* elméletet is. Ugyanis megkövetelik az esszencializmust a moralitás fogalma esetében is. Glennon például azt írja ezzel kapcsolatban: „Walzer nem hajlandó egyetlen megközelítést választani, azt megvédeni és kitarítani mellette, amivel aláássa az egész projektjét.” Glennon ezzel megkérdőjelezi az ember azon képességét is, hogy konkrét meghatározások nélkül is érti a moralitás fogalmát. Glennon – és sokan a *jus cogens* esetében is hasonlóan gondolkodnak – nem tudja elképzelni, hogy még az univerzális elvek esetében is beszélhetünk kivételekről, de attól még ezek az elvek továbbra is univerzálisak maradnak. Az univerzalizmus, ahogy említette, nem jelent erkölcsi abszolútizmust. Walzer tehát helyesen mutat rá, hogy bár általában helytelen háborút kezdeni, bizonyos körülmények között, mégis igazolható lehet (például a hatnapos háborút hozta fel utóbbira). *In summa*, el kell utasítani az „erkölcsi abszolútizmust” és minden olyan követelményt, amely szerint „igazságot

tudjuk a feltétlen alkalmazást igénylő normák, így az erőszaktilalom univerzalitását is, miközben levettük róluk a metafizikai terhet (mert utóbbi kérdésekre nekünk nem kell/lehet válaszolni). Az ontológiai teher levétele a *jus cogens* normákról azért indokolt, mert például az erőszak tilalma sem tekinthető abszolútnak, hiszen enged kivételeket (önvédelemhez való jog, BT felhatalmazás az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján). Sőt, más „abszolút” jogok sem statikusak, mindössze a vitathatatlan magjuk biztosítja a feltétlen stabilitásukat.¹¹⁵ Ezzel a módszerrel pedig számítani lehet minden erkölcsi jelentőségű szót a jogból, az mindössze – Polányi Mihály kifejezésével élve – ’hallgatólagos tudássá’¹¹⁶ tettük, miközben megfeleltünk azoknak a pozitív jogi kívánalmaknak, miszerint „a gyakorlati, erkölcsi intuíciókat az elfogadott jogalkotói folyamatok révén tekintélyes jogi normákká” (*jus cogens*szerű) alakítsuk át.¹¹⁷ Az általános erőszaktilalom esetében is ez történt.

Végül egyetértve Wippmannel, az ENSZ Alapokmányának megfogalmazói is elsősorban azt próbálták elérni, hogy a norma „imperatív magja” – amely szerint „másik állam inváziója, megszállása és esetleges annexiója tilos” – sértetlen maradjon. Ez pedig 1945 után nagyrészt megvalósult, ami egyben a *jus cogens* norma legjelentősebb hatásának tekinthető. Ezért, ha időről időre sérült is a norma – akár a BT-határozatok félreértelmezése, akár az önvédelem visszaélésszerű felhívásai miatt –, de a nyílt normaszegés mint olyan, nagyon ritka volt.¹¹⁸

Másrészt, ha az erőszak alkalmazása nem lenne *jus cogens* norma, akkor eleve mi szükség volna indokolásra?¹¹⁹ Hasonlót említ Kajtár Gábor is, rámutatva, hogy 1945 óta „egyetlen olyan nemzetközi fegyveres konfliktusra sem került sor, amelyben a fegyveres erőt elsőként alkalmazó állam azzal érvelt volna, hogy az általános erőszaktilalom nem

---

kell szolgáltatni, még ha le is szakad az ég.” Sőt, ezért lehet kivételről beszélni a *jus cogens* normák esetében is. Glennon, 2013, im., 119–120. o. Másrészt, attól, hogy egyes normák, alapvető emberi jogok, *jus cogens* normák morális tartalommal bírnak, nem lesznek kevésbé pozitívak.

¹¹⁵ Sőt, a kínzás sem mentes a korlátozásoktól. Vö. UNCAT 1. cikke.

¹¹⁶ Itt abban az értelemben gondolok a hallgatólagos tudásra, ahogy Polányi Mihály: A hallgatólagos következtetés logikája című tanulmányban is érinti. Vö. Polányi Mihály: A hallgatólagos következtetés logikája In Forrai Gábor–Szegedi Péter (szerk.), *Tudományfilozófia*, Áron Kiadó, 1999, 93–103. o.

¹¹⁷ Glennon, 2013, im., 118. o.

¹¹⁸ Wippman, 2007, im., 391. o.

¹¹⁹ André de Hoogh is felvet hasonló érvet. Vö. de Hoogh, André: The Compelling Law of Jus Cogens and Exceptions to Peremptory Norms: To Derogate or Not to Derogate, That Is the Question! In Bartels, Lorand–Paddeu, Frederica (szerk.), *Exceptions in International Law*, Oxford University Press, 2020, 127–149, DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198789321.003.0008>

létezne vagy normatív tartalma kiüresedett.”¹²⁰ Pontosan az ellenkezője történt, az egyes esetekben az erőszaktilalom kivételeire hivatkoztak,¹²¹ ezzel pedig megerősítették a *jus cogens* elméletet, és az erőszaktilalom illetően státusát is. Nem beszélve arról, hogy a II. világháborút követően az orosz invázió volt az első olyan nyílt agresszió, ami az általános erőszaktilalom „imperatív magját” sértette. Jóllehet emiatt egyáltalán nem meglepő, hogy minden korábbinál erősebb volt az a *prima facie* félelem is, miszerint eljött egy olyan grotiusi pillanat, fordulópont, aminek következtében átalakult az 1945 óta ismert nemzetközi jogrend.

4. Következtetés

A fentiekből látható, hogy az orosz agresszió az egyik ismert definíció alapján sem tekinthető grotiusi pillanatnak – ez ráadásul megerősítette az erőszaktilalom *jus cogens* státusát is – bár ettől még nem teszi kevésbé aggasztóvá a modern nemzetközi jog jelenlegi válságát.¹²² Másrészt a fogalomra jellemző bizonytalanságok miatt, valamelyik korlátozó meghatározása helyett eleve érdemesebb volt heurisztikus eszközként tekinteni rá. Mert, éppen *ahogy a névadás és a megértés sincs szükségszerű kapcsolatban* egymással, úgy ebben az intuitív formában is képes volt megvilágítani és strukturálni a nemzetközi jog kulcsfontosságú eseményeit – jelen esetben az orosz agressziót. A heurisztikus fogalom előnye a pontos definícióval szemben, hogy rámutat arra, miszerint a *deklaratív és expresszív/retorikai* funkciók jogi hatása közötti határvonal olykor elmosódhat.¹²³

Az elemzés során kiderült az is, hogy egy grotiusinak aposztrofált pillanat expresszív ereje az időtényező miatt nem képes a nemzetközi szokásjogot, vagy egy *jus cogens* normát módosítani – illetve nem is kívánatos, hogy módosítsa –, de kisebb mértékű, akár még pozitív joghatása mégis jelentkezhethet. Ugyanis a retorika, az orosz

---

¹²⁰ Kajtár, 2018, [59].

¹²¹ Vö. Kajtár, 2018.

¹²² Úgy vélem, nem szükséges a nemzetközi jogban minden jelentős eseményt azonnal paradigmaváltónak, Grotius-i pillanatnak minősíteni. Mert bár néha azonnal felismerhető, hogy rendkívül jelentős történéssel állunk szemben – ahogy például Hugo Grotius munkájának már a megjelenésekor is tudták kortársai, hogy „*egy forradalmi dolgról van szó*” és csak az volt a kérdés, miben is *rejlik az eredetisége* (Sparks–Somos, 2021, im., 187–188. o.) –, de leggyakrabban inkább csak utólag, a teljes kontextus és a hosszú távú hatások ismeretében állapítható meg biztosan, hogy egy-egy Grotius-i pillanatnak voltunk tanúi, vagy vagyunk örökösei.

¹²³ Tladi, 2021, im., na.

agresszió – indokolatlanul vagy nem –, grotiusi pillanatként való értelmezése, a sokk és az agresszió kollektív elítélése már kisebb eredményeket idézett elő a nemzetközi jogban.¹²⁴ Erre példa, hogy sikerült kiküszöbölni egy eljárási akadályt az ICC Statútumára vonatkozóan. Noha a *proprio motu* eljárás a részes államok esetében a főügyész jogosítványa, de ehhez minden esetben szükséges a tárgyalás-előkészítő kamara nyomozást engedélyező határozata is. Másrészt Ukrajna esetében (aki akkor még nem volt részes állam) a főügyésznek először arra is megerősítést kellett kérnie a tárgyalás-előkészítő kamarától, hogy indíthat-e *proprio motu* eljárást egy olyan állam tekintetében, amely nem részes fél, de az ICC joghatóságát elismerte.¹²⁵ A tárgyalás-előkészítő kamara nyomozás megindításának engedélyezésére azonban addigra már nem volt szükség, mivel – az orosz agresszió súlyossága miatt – 43 részes állam a Római Statútum 13. cikk a) pontja és 14. cikke alapján az orosz–ukrán konfliktust „szinte azonnal” az ICC elé utalta.

Végül, miután az orosz agressziót a nemzetközi közösség elsőprő erővel ítélte el, és különböző nemzetközi jogi eljárások keretében újabb és újabb szankciókkal sújtotta és sújtja azóta is, jól látható, hogy az ENSZ Alapokmánya óta a mindenkori agresszorok, a *jus cogens* normát súlyosan megsértő nemzetközi jogalanyok, a nemzetközi bűncselekmények elkövetői már nemcsak a közvélemény, a kiközösítés, a józan ész,¹²⁶ de a fejlődés eredményeképpen a nemzetközi jog által is üldözötté válhatnak. Másrészt az erőszak általános (*jus cogens*) tilalmán alapuló nemzetközi jogrend és a kritikák azt is világossá tették, hogy nem egy újfajta Leviatán szerepében akar tetszelegni, központi, abszolút hatalommal rendelkező entitásként. Hiszen a szuverén államok a nemzetközi jog intézményeivel,¹²⁷ szuverenitásuk egy részének feladásával, az ENSZ Alapokmánya ellenére, továbbra is decentralizált kapcsolatban maradtak és minden nemzetközi jogi változás továbbra is az állami gyakorlaton, a nemzetek konszenzusán alapul. Ráadásul egy

---

¹²⁴ Tladi, 2021, im., na.

¹²⁵ Kovács Péter: A Római Statútum és a nem részes államok, *Állam- és Jogtudomány*, 2022/4, 64–90. o., Béres, 2022, im., 6–7. o., DOI: <https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.05>, és lásd még: Takács, 2023, im.

¹²⁶ Kant az *Örök béke* című írásában a józan észre alapozza azt a kívánalmat, hogy az alapvető jogokat a nemzetállamoknak egymás között is garantálniuk kell. Vö. Immanuel Kant: *Örök béke*, Helikon Kiadó, 2019.

¹²⁷ Ahogy erre Kardos Gábor is rámutatott, Kelsen szerint például egy ilyen világjogrend alapja egy olyan társadalmi-politikai tudatosság is, amely meghaladja a nemzetállami szintet. Kardos Gábor: A nemzetközi jog a hidegháború után. In Rada Péter (szerk.), *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*, Grotius Könyvtár I. kötet. 2007, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete, 37–52, 37. o.

centralizált, erőmonopóliummal rendelkező nemzetközi jog a globalizáció ellenére még mindig utópisztikusnak tűnik.

Ha Thomas Hobbeshoz hasonlóan a mondavilágból akarunk példát hozni, akkor a modern nemzetközi jog inkább úgy képzelhető el, mint az északi mitológiából ismert Yggdrasil, ahol az egyes birodalmak egy összefüggő rendszernek szerves részeit adják. Yggdrasil egy világfa, mely összeköti (fizikailag és szimbolikusan is) a különböző birodalmakat, oly módon, hogy ne kerüljenek túlságosan egymás hatása alá, viszont el se szakadjanak egymástól. Ezzel alapot nyújt az egész kozmosznak, egyensúlyoz, stabilizál, biztosítja az interakciót, a közös nyelvet, egyúttal garantálja a védelmet, az életet és a növekedést is. A fa pusztulása vagy annak sérülése – melyet a káoszt és rombolást szimbolizáló Nídhöggr nevű sárkány idézi elő – mindig a világok közötti harmónia megbomlását jelzi. Így bár Nídhöggr állandó fenyegetést jelent Yggdrasilre a kozmikus rend stabilitásának szimbólumára, ugyanakkor ő is az élet ciklikus természetének részét alkotja, és a pusztítás mellett az újrakezdés folyamatát is jelképezi. Úgy tűnik, akkor is ily módon érdemes elképzelni a nemzetközi jogot, ha azt gondoljuk az emberekről, hogy eredendően rosszak, egymás farkasai, de akkor is, ha inkább azt tételezzük, hogy természetéből adódóan a jóra, az igazságosságra és a morális életre törekednek.